

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Kerstin Sidenvall Karlgren

Civilprocessuella säkerhetsåtgärder vid tvist om aktieägaravtal

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Niklas Arvidsson

Termin för examen: VT 13

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Allmänt	5
1.2 Syfte och problem	6
1.3 Metod	7
1.4 Material	8
1.5 Avgränsningar	8
1.6 Disposition	9
2 DEN CIVILRÄTTSLIGA DIMENSIONEN	10
2.1 Inledning	10
2.2 Avtalstypen aktieägaravtal	11
2.2.1 Allmänt	11
2.2.2 Enkelt bolag	12
2.3 Särskilda förhållanden som regleras genom aktieägaravtal	13
2.3.1 Allmänt	13
2.3.2 Överlåtelsebindningar	13
2.3.3 Beslutsbindningar	15
2.4 Påföljder vid avtalsbrott	15
2.4.1 Allmänt	15
2.4.2 Sanktioner som följer av allmän avtalsrätt	15
2.4.3 Sanktioner enligt HBL	16
2.4.4 Sanktionerade avtalsbestämmelser	17
2.4.4.1 Allmänt	17
2.4.4.2 Avtalsvite	17
2.4.4.3 Inlösen och likvidation	18
2.5 Taleform vid kontraktsbrott	19
2.6 Den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen	21
2.6.1 Allmänt	21
2.6.2 Tillämpningsomfång	22

2.6.3	Den avtalsrättsliga separationsprincipen och aktiebolagsrätten	24
2.6.4	Splittringsförbudet	25
2.7	Rösträtt på bolagsstämma	25
3	DEN PROCESSRÄTTSLIGA DIMENSIONEN	27
3.1	Inledning	27
3.2	Principer för myndighetsutövning i dispositiva tvistemål	29
3.3	Grundläggande om civilprocessuella säkerhetsåtgärder	30
3.3.1	Allmänt	30
3.3.2	Undantag från förbudet mot förtida domsverkställighet	32
3.3.3	Överensstämmelse med huvudyrkandets rättsföljd	33
3.3.4	Sannolika skäl för huvudanspråket	34
3.3.5	Risk för sabotage	35
3.3.6	Proportionalitet	37
3.3.7	Forum	38
3.4	Val av åtgärd	39
3.4.1	Allmänt	39
3.4.2	Kvarstad	40
3.4.2.1	Allmänt	40
3.4.2.2	Verkställighet	43
3.4.3	Förbud	43
3.4.4	Föreläggande	44
3.4.5	Syssloman	45
3.4.5.1	Allmänt	45
3.4.5.2	Syssloman vid tvist i aktieägaravtals-förhållande	45
3.4.6	Typfall 1	46
3.4.6.1	Problembeskrivning	46
3.4.6.2	Kvarstad	46
3.4.6.3	Förbud	47
3.4.6.4	Föreläggande	48
3.4.6.5	Syssloman	49
3.4.7	Typfall 2	50
3.4.7.1	Problembeskrivning	50
3.4.7.2	Kvarstad	50
3.4.7.3	Förbud	51
3.4.7.4	Åläggande	51
3.4.7.5	Syssloman	52
3.4.8	Typfall 3	52
3.4.8.1	Problembeskrivning	52
3.4.8.2	Kvarstad	52
3.4.8.3	Förbud	53
3.4.8.4	Åläggande	53
3.4.8.5	Syssloman	54
3.5	Sanktion av civilprocessuella säkerhetsåtgärder	54
3.6	Tredjemansintressen	55
4	SLUTSATSER	57
4.1	Förutsättningar för civilprocessuella säkerhetsåtgärder i kontexten av aktieägaravtal	57

4.2	Aktieägaravtalets utformning	58
4.3	Talans utformning	60
4.4	Separationsprincipen	61
4.5	Sammanfattning	61
5	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	62
5.1	Rättsfall	62
5.2	Offentligt tryck	62
5.3	Litteratur	62

Summary

The purpose of this thesis is to give a general view over the procedural and material considerations that arise at the application for precautionary or interim measures in the context of shareholders agreements, according to Swedish law and jurisprudential doctrine. The objective is to illustrate the possibility, function and application of precautionary and interim measures in a situation where a party of a shareholders agreement is threatened by breach of contract. The first part of the thesis tries to describe and explain shareholders agreements as such in order to build an understanding of relevant concerns.

Shareholders agreements are mainly entered in order to increase the parties influence and control over the company. The principal obligations of the agreement generally consists of *decision obligations* dealing with the decision making power of the company and *transfer obligations* dealing with the transfer of shares. A particular problem for the parties of the agreement is that you cannot reverse a decision by the shareholders general meeting based on contractual obligations of the shareholders agreement. This is a result of the principle of separation in company law. The enforcement of the contract is only possible through an application of a summons at the public courts or at an arbitration board. Such a process is generally so drawn out that the time for fulfillment has passed at the time of a judgment. The plaintiff is instead reduced to seeking damages for the defendants' breach of contract.

According to the Swedish code of judicial procedure it is possible to receive provisional legal protection through different precautionary and interim measures to safeguard the rights of the plaintiff. The problems with these precautionary and interim measures are that they risk becoming too far-reaching with regard to the rights of the defendant and endangering a replacement of the future judgment. Sometimes there are reasons to make an exception to the prohibition against premature execution of a sentence. One of my conclusions is that this might be the case in some contexts of shareholders agreements.

The latter part of the thesis deals with the conditions of success for an application of precautionary and interim measures and what type of measures that is appropriate in certain type cases. My conclusion is that there are various situations when precautionary and interim measures can be an effective mean to ensure fulfillment of shareholders agreements. Therefore it is a good advice to consider how to ensure that the best possible prospects for precautionary and interim measures are created when the shareholder agreement is drawn up.

Sammanfattning

Syftet med denna uppsats är att ge en grundläggande överblick över materiell- och processrättsliga överväganden som aktualiseras vid en ansökan om civilprocessuella säkerhetsåtgärder inom ramen för ett aktieägaravtalsförhållande. Målet är att illustrera den praktiska tillämpningen och funktionen av civilprocessuella säkerhetsåtgärder i en situation där en aktieägaravtalspart hotas av kontraktsbrott. För förståelsen av detta behandlar uppsatsens första del aktieägaravtal som sådana.

Aktieägaravtal ingås huvudsakligen i syfte att öka avtalsparternas inflytande och kontroll över bolaget. Huvudförpliktelserna i aktieägaravtal består vanligen i *beslutbindningar*, som styr nyttjandet av rösträtten för aktierna och *överlåtelsebindningar*, villkor för aktiernas överlåtbarhet. Ett problem för avtalsparterna är att man inte kan upphäva bolagsstämmobeslut med grund i aktieägaravtalsförpliktelser. Detta är ett uttryck för den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen. Genomdrivande av avtalet är bara möjligt genom att väcka talan mot motparten i domstol eller skiljenämnd. Detta tar generellt sett så lång tid att fullgörelsetidpunkten hinner passera, och den sökande hänvisas till att söka ekonomisk kompensation för motpartens avtalsbrott. Enligt 15 kapitlet RB finns det emellertid möjlighet till provisoriskt rättsskydd i form av olika säkerhetsåtgärder till skydd för den sökandes rätt till dess frågan slutligen avgjorts. Problemet med de civilprocessuella säkerhetsåtgärderna är att de kan få allt för ingripande verkningar i förhållande till svarandens intressen, och ersätta en kommande dom i huvudmålet. Ibland föreligger dock grund för undantag mot förbudet mot förtida domsverkställighet. En av mina slutsatser är att så kan vara fallet i vissa aktieägaravtalssammanhang.

Den senare delen av uppsatsen behandlar förutsättningar för att en ansökan om civilprocessuella säkerhetsåtgärder skall nå framgång, och vilka typer av säkerhetsåtgärder som kan vara särskilt lämpade i olika typsituationer. Min slutsats är att det finns flera situationer då civilprocessuella säkerhetsåtgärder kan utgöra ett verksamt medel för att trygga naturafullgörelse av aktieägaravtal. Det är därför enligt min mening en god idé att överväga hur bästa möjliga förutsättningar för civilprocessuella säkerhetsåtgärder skapas redan vid ingående av aktieägaravtal.

Förord

Här vill jag rikta några tack till de personer och institutioner som hjälpt mig fram till avläggandet av juristexamen. Tack till Juridiska fakulteten i Lund för utbildningen och tack till alla föreläsare som både förmedlat värdefulla kunskaper och inspirerat intresse för juridiken genom sitt gedigna kunnande. Ett varmt tack till min handledare Niklas Arvidsson för uppmuntran, vänlighet och utvecklande handledning under arbetet med denna uppsats.

Tack också till släkt och familj, samt den fina personalen på Lillskolan i vars trygga och omtänksamma händer jag kunnat anförtro mina älskade barn Emmanuel och Dagmar under arbetet med uppsatsen. Sist av allt ett särskilt tack till min käre make för stöd och tålamod genom hela utbildningen, och för många samtal och diskussioner som bidragit till att göra juridiken och juristutbildningen både intressant och rolig.

Lund den 10 maj 2013

Förkortningar

ABL	Aktiebolagslag (2005:551)
AvtL	Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område
BrB	Brottsbalk (1962:700)
HBL	Lag (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag
KFM	Kronofogdemyndigheten
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RF	Regeringsformen (1974:152)
UB	Utsökningsbalk (1981:774)

1 Inledning

1.1 Allmänt

Aktieägaravtal är en relativt vanlig avtalsform som reglerar villkoren för samarbete mellan två eller flera aktieägare i och omkring det målbolag deras samverkan avser. Detta arbete syftar till att undersöka en del tänkbara problem och lösningar som finns att hämta i det provisoriska rättsskydd som RB:s 15 kapitel erbjuder vid tvist kring aktieägaravtal. Hur bör ett aktieägaravtal vara utformat för att ge bästa möjliga förutsättningar för civilprocessuella säkerhetsåtgärder? Vilka delar av det provisoriska rättsskyddet lämpar sig bäst för denna typ av tvister? Hur bör en begäran om säkerhetsåtgärder vara utformad för att kunna få framgång? Vilka förutsättningar behöver vara uppfyllda för att en begäran om säkerhetsåtgärder skall kunna bifallas? Vad bör särskilt övervägas av sökande part respektive domstol vid begäran om civilprocessuella säkerhetsåtgärder i tvist kring aktieägaravtal?

För att kunna besvara dessa frågor behöver några typiska tvistesituationer i aktieägaravtalsförhållanden lyftas fram. Detta görs med vägledning i och analys av villkor som rekommenderas och ofta förekommer i aktieägaravtal, då dessa syftar till att förebygga just sådana situationer. Genom förståelse för de typiska syften och farhågor som finns hos parterna vid ingående av aktieägaravtal kan även en förståelse för vilka resultat som eftersträvas i tvistesituationer uppnås.

Som huvudexempel används de övergripande exemplen med förestående avtalsbrott mot överlåtelsebindningsvillkor, respektive röstbindningsvillkor. Detta är centrala bestämmelser i aktieägaravtal genom vilka parterna på olika sätt förbinder sig att iaktta vissa förpliktelser mot varandra när det gäller överlåtelse av aktier respektive röstning på bolagsstämman.

Vad som går att uppnå med hjälp av civilprocessuella säkerhetsåtgärder är knutet till vilka rättsföljder som är möjliga att utfå i en huvudtvist. Således är frågan om påföljd vid kontraktsbrott i aktieägaravtalsförhållande bestämmande för vilka säkerhetsåtgärder som kan bli aktuella i en process kring detta. Civilprocessuella säkerhetsåtgärder skulle kunna utgöra ett effektivt verktyg för att utfå fullgörelse av avtalet framför kompensation efter ett fullbordat kontraktsbrott.

1.2 Syfte och problem

Syftet med uppsatsen är att illustrera och belysa hur det provisoriska rättsskyddet i RB 15 kapitlet kan komma till användning vid brott mot aktieägaravtal. Hur lämpar de provisoriska lösningarna i RB 15 kapitlet sig för aktiebolagsrättsliga förhållanden? Kan RB 15 kapitlet ha dolda verkningar för aktiebolagsrätten? Hur kan parterna utforma sitt avtal för att skapa tillgång till de verktyg som det provisoriska rättsskyddet i tvistemål erbjuder?

Civilprocessuella säkerhetsåtgärder aktualiseras i situationer där det finns en överhängande risk att en parts kontraktuella rättighet genom motpartens angrepp går förlorad. I aktieägaravtalsförhållanden och villkor inom dessa som avser röstbindning respektive överlåtelsebindning kan möjligheten till säkerhetsåtgärder vara betydelsefull av den anledningen att konsekvenserna av ett avtalsbrott inte lätt kan regleras på annat sätt än genom ekonomisk kompensation. Skälen till detta är, när det gäller röstbindning, att ett aktiebolagsrättsligt giltigt beslut av bolagsstämman inte framgångsrikt kan klandras eller upphävas på grund av att någon eller några av de röstande avvikit från aktieägaravtalets villkor.¹ I fråga om överlåtelsebindande villkor är skyddet för förvärvande tredje mans rätt att bli antecknad i aktieboken enligt den allmänna uppfattningen i aktiebolagsrättslig doktrin så starkt att inte ens ond tro bryter igenom det.² Mot den bakgrunden blir intresset och behovet av att på förhand kunna förhindra ett förestående avtalsbrott förståeligt, särskilt när det gäller inte enbart ekonomiskt motiverat aktieägarande. Bakgrunden till att aktieägaravtal sluts är ofta den att aktieägarna gemensamt eller enskilt eftersträvar ytterligare mål utöver maximal avkastning på sitt ägande, så kallade externa ägarpreferenser.³ I en sådan situation kan en ekonomisk kompensation (som i sin tur i stor utsträckning ofta beror av avtalade sanktioner) framstå som en klen tröst i jämförelse med en möjlighet att utfå den eller de för avtalet karaktäristiska huvudprestationerna.

¹ ABL 7 kapitlet 50-51 §§. Se även t ex. Kansmark/Roos, 1994, s.99.

² Prop. 2004/05:85, s.251, samt Ramberg, 2011, s.59 med hänvisningar. Jfr dock t.ex. Sjöman, 2005, s.832.

³ Arvidsson, 2010, s.89, samt s.93.

För att undersöka och illustrera de problem som kan vara förenade med civilprocessuella säkerhetsåtgärder i aktieägaravtalsförhållanden används några övergripande exempelsituationer som fördjupas genom diskussion av förhållanden som skulle kunna vara aktuella i det konkreta fallet. Dessa huvudexempel kallas för 1-3 och framställs nedan.

- 1) *A och B har ett aktieägaravtal. A får indikationer på att B avser bryta mot ett röstbindningsvillkor på den förestående bolagsstämman. Vad kan A göra för att med hjälp av civilprocessuella säkerhetsåtgärder förhindra B:s avtalsbrott? Vad krävs för att A framgångsrikt skall kunna skydda sina intressen?*
- 2) *A och B har ett aktieägaravtal med röstbindningsvillkor. B har brutit mot detta villkor på den just avslutade bolagsstämman. Hur kan A använda civilprocessuella säkerhetsåtgärder för att minimera konsekvenserna av det inträffade avtalsbrottet?*
- 3) *A och B har ett aktieägaravtal. A får indikation på att B avser överlåta aktier i strid med de avtalade överlåtelsebegränsningarna. Hur kan A använda civilprocessuella säkerhetsåtgärder för att förhindra detta?*

Utifrån dessa situationer ställs frågan om vilken form av säkerhetsåtgärd som är bäst ägnad att reglera A:s och B:s förhållande fram till dess att deras mellanhavanden slutligen kan avgöras. I säkerhetsåtgärdernas funktion ligger att deras verkan är preventiv och provisorisk. Syftet med dem är att säkerställa en meningsfull dom. De begränsade möjligheterna för en aktieägare som råkat ut för motpartens avtalsbrott att bli återställd medför att civilprocessuella säkerhetsåtgärder har störst förutsättning att vara till nytta i situationer där avtalsbrottet kan anteciperas. Det innebär även enligt min mening att de också kan vara ett särskilt viktigt redskap i aktieägaravtalsförhållanden. I dessa ligger problemet för den sökande både i att det vid fullbordat avtalsbrott är för sent för att fullgörelse skall vara möjlig och svårt att uppskatta och bevisa den ekonomiska skada som avtalsbrottet medför.

1.3 Metod

I arbetet används traditionell juridisk metod, med utgångspunkt i rättskälleläran.

Med hänsyn till de begränsade möjligheterna att finna rättspraxis och till att aktieägaravtal omfattas av en stor avtalsfrihet kommer tyngdpunkten att ligga på studier av doktrin på aktiebolagsrättens, avtalsrättens och processrättens områden.

1.4 Material

Uppsatsens processrättsliga frågeställningar har givit anledning att särskilt studera Peter Westbergs omfattande verk om det provisoriska rättsskyddet i tvistemål, som också ligger till grund för de lagkommentarer som finns på området. Carl Martin Roos avhandling har en del perspektiv på processen just i aktieägaravtalsförhållanden.

Utöver detta behandlas motiverat av förståelsen för de övergripande frågeställningarna en del materiell rätt, främst inom aktiebolagsrätten, i instrumentellt syfte. För förståelsen av den materiella rätten och frågeställningarna kring aktieägaravtal utgör Niklas Arvidssons avhandling om aktieägaravtal särskilt viktigt material. För belysning av de praktiska dimensioner som övervägs i aktieägaravtal har Christina Rambergs bok på området varit värdefull läsning.

1.5 Avgränsningar

Arvidsson definierar aktieägaravtal som avtal mellan två eller flera (nuvarande eller blivande) aktieägare som avser aktiebolagsrättsliga rättigheter.⁴ I detta arbete har jag valt att använda mig av detta aktieägaravtalsbegrepp som väl täcker in de avtalsförhållanden som undersökningen avser. Jag fördjupar mig inte närmare i olika undergrupper av aktieägaravtal som förekommer i doktrinen, utan fokus i undersökningen är de frågeställningar som rör möjliga och relevanta säkerhetsåtgärder vid kontraktsbrott i aktieägaravtalsförhållande.

I arbetet med att skriva uppsatsen har jag kommit i kontakt med de komplicerade och i någon mån obesvarade frågor som rör den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen. Även frågan huruvida ett avtalsvillkor skall betraktas som bindande och vitesgrundande om det inte upprätthålls av rättsordningen eller till och med strider mot offentlig rätt har kommit att aktualiseras. Även om dessa frågor har beretts visst utrymme i denna undersökning är mitt syfte inte att fullt ut behandla eller klarlägga dessa frågeställningar. Av utrymmes- och tidsskäl ligger fokus istället på frågor rörande just det provisoriska rättsskyddet i anslutning till aktieägaravtalskontexten.

⁴ Arvidsson, 2010, s.63-66.

När det gäller taleformer och aktieägaravtal har jag huvudsakligen inriktat mig på civilprocessuella säkerhetsåtgärders funktion för möjligheten att utföra fullgörande av aktieägaravtalet och inte på övriga kontraktsbrottsföljder. I fråga om de specifika säkerhetsåtgärderna har jag på grund av tids- och utrymmesskäl begränsat mig till att behandla kvarstad och de åtgärder som exemplifieras i RB 15 kapitlet 3 §. Jag vill dock ta tillfället i akt att uppmärksamma läsaren på att denna regel tillåter att domstolen även förordnar om säkerhetsåtgärder i andra former så länge de är lämpliga. Denna undersökning går inte in på de särskilda problem och frågeställningar som rör ansökan om civilprocessuella säkerhetsåtgärder ex parte.

1.6 Disposition

Då undersökningen kräver djupare behandling av både processrätt och materiell rätt som påverkar övervägningar i anledning av civilprocessuella säkerhetsåtgärder i aktieägaravtal är den indelad i två övergripande avsnitt om dessa områden. Inom dessa avsnitt finns inbakade analyser av den materiella rättens betydelse för det processrättsliga beslutsfattandet. Detta innebär att läsaren ibland kan behöva läsa uppsatsens delar i en annan ordning än de är disponerade för att förvärva bakgrundsförståelse för rättsliga faktorer av betydelse för domstolens bedömning. Det har varit komplicerat att hitta en lämplig ordning för de områden som behöver belysas då dessa i praktiken möts och sammantvinnas i domstolens rättstillämpning. Jag har också velat undvika onödiga upprepningar. Min förhoppning är att läsaren kan ha överseende med detta och att dispositionen med tydliga hänvisningars hjälp blir så dynamisk att det är möjligt att röra sig mellan de avsnitt som kräver sammanläsning för att verklig förståelse skall uppnås utan större förkunskaper på området.

2 Den civilrättsliga dimensionen

2.1 Inledning

På avtalsstadiet i en partsrelation måste flera rättsområden, likväl som psykologiska och ekonomiska dimensioner, sammanvägas och beaktas för att maximera avtalets funktion och effektivitet. Så är även fallet när det gäller aktieägaravtal.

Aktieägaravtal har en absolut och tydlig kontext i associationsrätten och framförallt i ABL. Den aktiebolagsrättsliga lagstiftningen innehåller tvingande bestämmelser som bolag och bolagsaktörer omöjligen kan avvika ifrån vare sig genom avtal eller med andra medel. Aktiebolaget är en rättslig konstruktion med grundläggande spelregler som inte går att åsidosätta. De flesta aktieägaravtal uppfyller dessutom kriterierna för enkelt bolag i HBL vilket får viss betydelse för hur de utformas eller bör utformas.

I övrigt blir AvtL:s regler gällande precis som när det gäller andra avtalsformer som saknar speciell lagstiftning. Var gränserna går för avtalsfriheten och aktieägaravtals bindande verkan har de senaste åren debatterats inom doktrinen, särskilt efter ett avgörande i HD. Rättsläget framstår i stora delar som oklart i denna fråga, de olika uppfattningarna och praxisläget utvecklas nedan i avsnittet om den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen.

Med tanke på ämnet för denna undersökning, civilprocessuella säkerhetsåtgärder i samband med aktieägaravtal, vill jag även lyfta fram de processrättsliga aspekter som kan och bör tas i övervägande när det gäller aktieägaravtal. De principer som styr domstolens bedömningar både i ordinarie tvistemål och i mål om civilprocessuella säkerhetsåtgärder är viktiga för möjligheten att genomdriva rättigheter grundade i aktieägaravtal. Frågor kring detta kan vara väl värda att överväga både på författarstadiet och vid föreliggande eller befarad tvist.

2.2 Avtalstypen aktieägaravtal

2.2.1 Allmänt

Aktieägaravtal är avtal mellan två eller flera aktieägare, samt eventuellt andra parter, som syftar till att kontrollera förhållanden till och/eller i målbolaget.⁵ Exempel på de intressen som kan tillgodoses är frågor kring röstning på bolagsstämman och aktieöverlåtelser inom intressentsfären.

Syftet med att rättsordningen tillåter aktieägaravtal är att skydda ett intresse. Det anses gynnsamt för aktiens fria omsättning att det är möjligt att avtala om de rättigheter som följer med aktieägandet. Därav följer också parternas rätt att disponera över avtalets innehåll. Detta innebär att rättsgrundsatsen om pacta sunt servanda är giltig, såvida inte andra lika tungt vägande skäl gör sig gällande (se bl.a. avsnitt 2.6 angående den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen). Det vill säga att aktieägaravtalet ingås i syfte att huvudprestation skall fullgöras. Mot bakgrund av detta kan det ställas upp följande antagande. *Inom ramen för avtalet anser bägge parter att avtalets fullgörelse är ett legitimt intresse.*

Arvidsson beskriver aktieägaravtal som avtal mellan två eller flera (nuvarande eller blivande) aktieägare som avser aktiebolagsrättsliga rättigheter.⁶ Avtalsvillkor inom ramen för detta delar han in i två kategorier. *Beslutsbindningar*, villkor som avser beslutsrättigheter. *Överlåtelsebindningar*, villkor som avser överlåtelserättigheter (se avsnitten 2.3.1 samt 2.3.2 nedan).⁷ Vid sidan av de bestämmelser som explicit anknyter till aktierättigheter förekommer också andra klausuler av betydelse för avtalssamverkan och dess fortbestånd, till exempel värderingsklausuler, uppsägningsklausuler, sekretessklausuler, lagvalsklausuler och tvistlösningsklausuler av olika slag.

Avtal kan aktualiseras särskilt i samband med överlåtelser av stora aktieposter från en majoritetsägare till en samarbetspartner, till exempel från en bolagsstiftare till investerare. En annan typsituation är när en grupp av aktieägare vill koncentrera sin makt över bolaget. Syftet kan generellt sägas vara att öka avtalparternas möjlighet till kontroll över bolaget och aktieinnehavet.⁸

⁵ Arvidsson, 2010, s.65f.

⁶ A. a. s.63-66.

⁷ A. a. s.65.

⁸ A. a. s.73-76.

Aktieägaravtal kan ingås mot bakgrund av många olika intressen, men gemensamt för dem är att intressena inte per automatik skyddas av ABL, som är helt inriktad på att skydda det för aktieägare och borgenärer gemensamma intresset att bolaget genererar maximal avkastning.⁹ Avtalsinnehållet kan vara sådant som mycket väl skulle kunna föras in i en bolagsordning, men aktieägarna av olika skäl finner mer praktiskt att reglera utanför denna. Det kan också vara fråga om sådant som inte kan regleras i bolagsordningen eller vore direkt olämpligt att föra in i en sådan.

Avtalets räckvidd omfattar de avtalsslutande parterna. Deras ansvar för förpliktelser enligt överenskommelsen omfattar dem på det obligationsrättsliga planet. Hur långtgående prestationsskyldigheten är har diskuterats i doktrinen. Aktiebolagsrättens normer för aktiebolagets uppdragstagare står över deras avtalsrättsliga åtaganden, men på civilrättsligt kan de tänkas bli skyldiga att svara för sina egna förutsättningar i den mån aktiebolagsrätten tvingar dem att bryta mot avtalade förpliktelser. Som motvikt framhålls frågan om skäligheten i att hålla någon bunden vid ett avtal som tvingar vederbörande att antingen stå kostnaden av att bryta mot avtalet eller mot lagstadgade skyldigheter.¹⁰

2.2.2 Enkelt bolag

En diskussion inom doktrinen om aktieägaravtal är den som gäller hur avtalsparternas gemenskap skall betraktas. Ett rådande sätt att se på detta är att aktieägaravtal ofta eller i allmänhet faller under kriterierna för enkla bolag och således måste förhålla sig till HBL:s regler för dessa. Ett enkelt bolag uppkommer enligt definitionen i HBL 1 kap. 1 och 3 §§ när två eller flera avtalat om att utöva näringsverksamhet i bolagsform utan att förutsättningarna för handelsbolag (dvs. registrering i handelsregistret) föreligger. Partsviljan att bedriva näringsverksamhet i bolagsform behöver inte vara uttalad utan uppkommer ofta konkludent.¹¹ Huruvida enkelt bolag föreligger bedöms enligt kriterierna att avtalsförhållande föreligger, att de avtalsslutande parterna har ett gemensamt ändamål, samt är förpliktade att verka för detta ändamål.¹² Det ställs inga högre krav på samarbetets varaktighet.¹³

⁹ Arvidsson, 2010, s.89, samt s.93.

¹⁰ För redogörelse kring de olika uppfattningarna kring detta se Arvidsson, 2011b, s.18ff.

¹¹ Lindskog, 2012b, avsnitt 1.2.1.

¹² A. a. avsnitt 1.1.1.

¹³ A. a. avsnitt 1.2.3.

Uppfattningen att aktieägaravtal i regel utgör enkla bolag kritiseras av Ramberg som anser att aktieägaravtal skall betraktas som en avtalsform sui generis och påpekar att detsamma annars borde gälla för en mängd andra avtalsformer som inte brukat anses ge upphov till enkla bolag.¹⁴ Rambergs idé om aktieägaravtalet som ett avtal sui generis har dock inte vunnit något genomslag i den rättsliga forskningen.¹⁵

2.3 Särskilda förhållanden som regleras genom aktieägaravtal

2.3.1 Allmänt

Nedan presenteras olika vanligt förekommande villkor i aktieägaravtal kategoriserade i överlåtelsebindningar och beslutsbindningar. Andra förekommande vanliga villkor som har en tjänande funktion till dessa nämns endast kortfattat.

2.3.2 Överlåtelsebindningar

Arvidsson kallar de villkor som reglerar aktieägandet och förändringar av detta för överlåtelsebindningar. Vanligt förekommande exempel på sådana är regler om olika typer av förbehåll vid överlåtelser.¹⁶ Sådana klausuler kompletterar de förbehåll som kan finnas i bolagsordningen, men har aktieägaravtalets parter som adressater. Aktieägaravtalets villkor kan av naturliga skäl vara mer specifika ifråga om tillvägagång för den som önskar överlåta sina aktier och för detta behöver de andras samtycke än vad bestämmelser i bolagsordningen kan vara. Till exempel kan man tänka sig avtal om särskilda förvärvare eller kategorier av sådana som inte är önskvärda osv. Överlåtelsebindningar gäller mellan avtalets parter, men kan enligt den allmänna uppfattningen inte åberopas ens mot en ondtröende tredje man.¹⁷ Det finns dock uppfattningar i doktrinen om att förvärv i ond tro eller kvalificerad ond tro inte skall anses åtnjuta detta skydd.¹⁸ Den som kan visa innehav av en aktie har rätt gentemot bolaget att bli antecknad som innehavare i aktieboken.¹⁹ Nedan följer några exempel på överlåtelsebindande kategorier av aktieägaravtalsvillkor som förekommer i den juridiska praktiken.

¹⁴ Ramberg, 2011, s. 17-25.

¹⁵ Svernlöv, 2011, s.714-720.

¹⁶ Westin, 2011, s.26f.

¹⁷ A.a. s.27.

¹⁸ Se t.ex. Sjöman, 2005.

¹⁹ ABL 5 kapitlet 9 §, samt 13 §.

Hembudsklausuler förekommer i aktieägaravtal. Till skillnad från hembudsklausuler i bolagsordningen (äkta hembudsklausuler) binder de inte nya förvärvare av aktier som omfattas av avtalet om dessa inte tillträder avtalet eller accepterar detta villkor. Däremot kan de ge en överlåtande aktieägaravtalspart plikt att verka för att förvärvaren erbjuder de övriga aktieägaravtalsparterna aktierna. Ramberg avråder från hembudsklausuler i aktieägaravtal då de ger sken av att kunna skapa hembudspflicht för förvärvaren utan att så är fallet.²⁰

Förköpsklausuler förpliktar aktieägaravtalspart att erbjuda övriga aktieägaravtalsparter förvärv av aktierna innan förhandlingar inleds med någon annan förvärvare.²¹ Samtyckesklausuler innebär att en överlåtande aktieägare måste söka de övriga aktieägaravtalsparternas eller bolagets samtycke inför överlåtelse av aktierna.²² Förbudsklausuler innebär att en aktieägare inte tillåts överlåta sina aktier till en ny, eller en viss aktieägare.²³ Utköpsklausuler är avtalsvillkor som föreskriver att en part under vissa föreskrivna omständigheter måste erbjuda sina aktier till den eller de övriga avtalsparterna.²⁴ Friköpsklausuler ger en part rätt att under vissa föreskrivna omständigheter få sina aktieinnehav i bolaget utlöst av aktieavtalspart.²⁵ Dessa villkor är i praktiken närmare preciserade och aktualiseras i förutbestämda situationer. För att bli fullt ut avtalsrättsligt bindande och inte bli föremål för jämkning på grund av oskälighet kan de behöva balanseras med motsvarande skyldigheter för aktieägaravtalsparter att lösa in aktier som inte får överlåtas till utomstående.²⁶

I aktieägaravtal förekommer det också klausuler om inlösen. Inlösen villkor ger aktieägaravtalspart rätt att få sitt aktieägarande i målbolaget löst av medkontrahenterna. Inlösen villkor kan också vara utformade så att de tvingar en aktieägare att låta sitt innehav inlösas av övriga avtalsparter. Dessa utformas ofta så att de kan göras gällande under olika omständigheter av betydelse för avtalsparterna eller som sanktion för avtalsbrott, men de behöver inte alltid vara villkorade. I sanktionsform sammankopplas de med värderingsklausuler som gör övergången oförmånlig för den avtalsbrytande parten.²⁷

²⁰ Ramberg, 2011, s. 97f.

²¹ A. a. s. 100.

²² A. a. s. 99.

²³ A. a. s. 102.

²⁴ A. a. s. 96.

²⁵ Ibid.

²⁶ A. a. s. 100, samt s. 102.

²⁷ A. a. s. 111-114.

2.3.3 Beslutsbindningar

Beslutsbindningar används som samlingsbegrepp för de villkor i aktieägaravtal som syftar till att styra röstning på bolagsstämman. Villkorens innehåll kan såväl reglera formerna för beslutsfattande som vilka mål avtalsparterna skall eftersträva. Vanliga exempel är klausuler om utnämning av styrelse och VD, och så kallade vetolistor där olika beslut som kräver alla avtalsparter samtycke eller kvalificerad majoritet uppräknas.²⁸

Parterna är sinsemellan skyldiga att respektera de överenskomna ramarna för beslutsfattande i bolaget. Det innebär dock inte att bolagsstämmobeslut som fattas i enlighet med ABL och bolagsordningen kan angripas på grundval av aktieägaravtalet ens om samtliga aktieägare är avtalsparter i detta.²⁹

2.4 Påföljder vid avtalsbrott

2.4.1 Allmänt

När en part drabbas av avtalsbrott kan denna yrka på olika påföljder grundade både i den allmänna avtalsrätten och i själva avtalet. I aktieägaravtal kan det ofta vara lämpligt att man knyter vissa påföljder till vissa avtalsbrott i själva kontraktet, då omfattningen av skada kan vara svår att kvantifiera, och påföljder som hävning eller fullgörelse kan vara olämpliga för aktieägaravtalsförhållandet och dess kontext. För det fall att aktieägaravtalet utgör ett enkelt bolag aktualiseras även sanktioner enligt HBL.

2.4.2 Sanktioner som följer av allmän avtalsrätt

Enligt allmänna avtalsrättsliga principer har den som blivit utsatt för kontraktsbrott rätt att bli ersatt till det positiva kontraktsintresset, det vill säga försatt i samma läge som skulle ha uppkommit om avtalet fullgjorts. Denna huvudregel kompletteras med ett antal alternativ som får betydelse främst när en sådan kompensation inte är möjlig, svår att uppnå eller oskälig i förhållande till den felande parten, till exempel på grund av ändrade förhållanden.³⁰

Fullgörelse innebär att kontraktsbrytande part tvingas fullgöra sina åtaganden enligt avtalet.³¹ Det är dock inte alltid möjligt eller önskvärt att efter kontraktsbrottet tillskapa det läge som skulle ha rått om avtalet följts.

²⁸ Westin, 2011, s.20ff.

²⁹ ABL7 kap 50-51 §§. Se även t ex. Kansmark/Roos, 1994, s.99.

³⁰ Hellner, m.fl., 2011, s.58f.

³¹ A. a. s.148.

Vid allvarliga (väsentliga) kontraktsbrott uppkommer rätt till hävning. Det innebär att aktieägaravtalsförhållandet avvecklas och att parterna helt eller delvis (partiell hävning) löses från sina förpliktelser enligt avtalet. Om avtalet saknar andra sanktioner för denna typ av situation (som inlösen och likvidation), eller utgör exempelvis en del av ett förvärsavtal, innebär det dock inte att parterna blir fullständigt fria från varandra. Deras aktieägarande i bolaget består, och så även själva aktiebolaget. Hävning är förenligt med skadestånd, men inte med andra påföljder för kontraktsbrott, vilket blir särskilt lämpligt när det rör sig om prestationsutbyten som inte kan återgå.³²

Skadestånd i aktieägaravtalsförhållande innebär att den drabbade parten ekonomiskt skall försättas i det läge som efterföljd av avtalet skulle ha medfört. Svårigheten med detta är att det i aktieägaravtalsförhållanden ofta kan röra sig om en ideell förlust (att en viss person skall sitta i styrelsen, att någon förvärvar aktier i bolaget utan samtycke från alla aktieägaravtalsparter osv.) vars värde är svår att uppskatta och bevisa.³³ Även de rent ekonomiska skadorna av ett kontraktsbrott i aktieägaravtalssammanhang är svåra att uppskatta och bevisa.

2.4.3 Sanktioner enligt HBL

För aktieägaravtal som utgör enkla bolag, vilket de flesta gör, gäller HBL:s regler om rätt till uppsägning vid väsentligt kontraktsbrott eller viktig grund för likvidation i 2 kap. 25 § och 4 kap. 7 §. Rätten till uppsägning av bolagsavtalet/aktieägaravtalet vid väsentligt kontraktsbrott kan inte inskränkas avtalsvis. Däremot kan aktieägaravtalsparterna på förhand uttryckligen eller genom avtalets allmänna innehåll och utformning styra vad som skall betraktas som väsentligt avtalsbrott, förutsättningarna för att kunna åberopa sådant (i form av reklamationsfrister och liknande) samt former för avtalets avvecklande. Det är även möjligt att vidga rätten till uppsägning.³⁴ För bolagsavtal med fler än två parter finns möjligheten att avtala om att utesluta en felande part istället för att upplösa hela bolaget.³⁵ Uppsägning av aktieägaravtalet innebär bara att aktieägarnas samarbete inom ramen för avtalet upphör. Det är dock möjligt att knyta krav på hembud, inlösen och röstning för likvidation av målbolaget till uppsägningsgrunden avtalsvis.³⁶

³² Hellner, m.fl., 2011, s.149.

³³ Kansmark/Roos, 1994, s.92.

³⁴ A. a. s.94f.

³⁵ HBL 2 kap. 29 §.

³⁶ Jfr Kansmark/Roos, 1994, s.95.

2.4.4 Sanktionerande avtalsbestämmelser

2.4.4.1 Allmänt

Till aktieägaravtalets bestämmelser knyts i allmänhet olika typer av sanktioner, anpassade för de förhållanden och intressen som gäller mellan parterna. Det kan röra sig om viten och inlösensklausuler. Ett kontraktsbrott kan ge den utsatta parten rätt att lösa ut den andra. Till detta kopplas värderingsklausuler som kan vara differentierade beroende på vilka omständigheter som ligger till grund för sanktionen, eller andra principer för hur parterna skall gå till väga för att lösa ut och kompensera varandra vid ett havererat samarbete.

2.4.4.2 Avtalsvite

Carl Martin Roos skriver i sin avhandling³⁷ från 1969 om hur efterlevnad av aktieägaravtal kan säkras rättsligen. Med exempel från internationell rätt diskuteras möjligheten att kräva fastställelse av avtalsenligt innehåll av bolagsstämmobeslut, negativ och positiv fullgörelsetalan i form av ålägganden att ej rösta avtalsstridigt, respektive att rösta avtalsenligt. Han ser avtalsviten som en potentiellt effektiv metod att upprätthålla efterföljden av avtal, trots de argument som i undersökningen framförts av praktiker som menade att jämkning enligt dåvarande 36 § AvtL riskerade att göra eventuella vitesklausuler överksamma eller försvagade.³⁸ Vid bedömningen av parternas generella intresse av avtalsviten kommer dock Roos fram till att de i allmänhet är överflödiga, då nyttoeffekterna av dem kan säkerställas med andra medel. Det framgår även att det när avhandlingen skrevs kunde uppfattas som chikanerande att införa sådana viten i betydligt högre utsträckning än vad som verkar vara fallet idag.

Avtalsvitens skälighet skall enligt Roos inte bedömas i relation till avtalsbrottets ekonomiska innebörd, dvs. motsvara ett skadestånd. Istället skall skäligheten bedömas i förhållande till parternas ekonomiska ställning, avtalets ekonomiska innebörd, den vinst som uppkommer hos den avtalsbrytande parten genom avtalsbrottet, den förlust som avtalsbrottet innebär för den klagande parten, samt syftet bakom avsiktsförklaringen i avtalet. Roos framhåller lämpligheten i att i samband med avtalet ställa säkerhet för framtida viten, till exempel genom deponering av de för avtalet relevanta aktierna.³⁹

³⁷ Roos, 1969.

³⁸ Roos, 1969, s.375. § 36 AvtL var vid tidpunkten en jämkningsbestämmelse begränsad till vitesklausuler främst inriktad på den reparativa funktionen av normerat skadestånd, se Dotevall/Grönfors, 2010, kommentar till 36 §.

³⁹ Roos, 1969, s.377 ff.

Dessa förhållanden får nog anses ha förändrats en del sedan 60-talets slut. Avtalsviten är vanligt förekommande i kontraktsförhållanden, och uppfattas knappast som chikanerande, utan snarare som en normal försiktighetsåtgärd. I aktieägaravtal är avtalsviten en vanligt förekommande sanktion. Vitet bör vara utformat som en förtida uppskattning av ett rimligt skadeståndsansvar vid ett framtida avtalsbrott och kan differentieras utifrån överträdelsens omfattning eller väsentlighet.⁴⁰ Vitet kan vara knutet till varje eller viss form av överträdelse och utlösas en eller flera gånger vid upprepade avtalsbrott.⁴¹ Allt beror på hur vitesplikten utformas i avtalet. Ett högt vitesbelopp enbart i avskräckande syfte är dock inte helt att förlita sig på med hänsyn till de jämningsregler som finns i den allmänna avtalsrätten och AvtL 36 §. Avtalsuppställda viteskrav brukar dock respekteras av domstolarna troligen med hänsyn till att man inte vill undergräva deras preventiva verkan.⁴² Man kan uppfatta avtalsviten både som en viktig tolkningsdata för att förstå den innebörd parterna vid avtalsslutet lagt i brott mot överenskommelsens olika delar, vilken skada de inbördes har ansett att sådant brott skulle innebära och som bindande rättsföljder på visst avtalsstridigt handlande.

2.4.4.3 Inlösen och likvidation

Sanktionerade inlösenbestämmelser innebär att den avtalsbrytande parten antingen tvingas att överlåta sina aktier till motparten eller förvärva motpartens. Sanktionerade inlösenklausuler förenas med värderingsklausuler knutna till kontraktsbrottet vilka syftar till att göra överlåtelsen kännbart oförmånlig för den avtalsbrytande parten.⁴³ Aktieägaravtal kan innehålla villkor som innebär att en part vid motpartens kontraktsbrott har rätt att påkalla likvidation av målbolaget. Villkoret innebär då att motparten är skyldig att rösta för likvidation på bolagsstämman.⁴⁴

⁴⁰ Ramberg, 2011, s.141.

⁴¹ A. a. s.142.

⁴² Kansmark/ Roos, 1994, s.93. Ramberg, 2011, s.141.

⁴³ Ramberg, 2011, s.126f.

⁴⁴ A. a. s.127-128.

2.5 Taleform vid kontraktsbrott

Talan i ett mål om avtalsbrott i aktieägaravtal kan utformas både som fastställelse- och fullgörelsetalan. Fastställsetalan om parts skyldigheter enligt avtalet kan utan problem föras. Svagheten med en sådan talan är däremot att den inte leder till en verkställbar dom utan endast medför att avtalets innehåll blir tydligt fastslaget.⁴⁵ När det gäller avtalsstridiga beslut på bolagsstämman skulle rätten kunna fastslå både att ett beslut är i strid med avtalet och vad som skulle vara ett avtalsenligt beslut. Den praktiska nyttan av en sådan fastställelse torde dock vara begränsad då den bara har bindande verkan mellan parterna och inte i förhållande till bolaget. Att rätten skulle kunna fastställa ett avtalsenligt bolagsstämmobeslut framför ett avtalsstridigt och ersätta det senare utesluts i doktrinen.⁴⁶

Talan om fullgörelse kräver enligt huvudregeln att tidpunkten för prestation har inträtt, dröjsmål måste alltså föreligga för att fullgörelsetalan skall vara påkallad. RB 13 kapitlet 1 § medger dock att fullgörelsetalan väcks tidigare. I fjärde punkten anges som grund för att ta upp talan om fullgörelse tidigare att det är av vikt för kärkeande att fullgörelse sker i rätt tid samt att det finns anledning att svaranden skulle undandra sig fullgörelse, alltså en antecipation av avtalsbrott. I sådana situationer är civilprocessuella säkerhetsåtgärder också användbara redskap. I mål där prestationstidpunkten är av vikt (som till exempel vid tvist om röstningen på en bolagsstämma) kan den snabbare handläggning som gäller för sådana åtgärder skapa förutsättningar för en meningsfull dom.

I doktrinen har den negativa fullgörelsetalan (dvs. ansökan om förbud) framhållits som den mest effektiva taleformen.⁴⁷ Fördelen anses vara att efterlevnad av ett förbud är enklare att kontrollera än efterlevnad av ett åläggande, och att verkställigheten av påföljden således underlättas.⁴⁸ Ytterligare ett argument som har framfört är att en negativ fullgörelsetalan är lättare att utforma så att den blir gällande även under ändrade förhållanden.⁴⁹ Analysen av typfallen i uppsatsens tredje del, samt slutsatsen återknyter i viss mån till dessa frågor.

Ramberg framhåller betydelsen för aktieägaravtalsparter att kunna få fullgörelse av naturaprestation särskilt med hänsyn till svårigheterna i att uppskatta skadan av utebliven sådan ekonomiskt. Hon anför också rättsfallet NJA 1964 s.422 som exempel på att det är möjligt att få dom på fullgörelse i mål om aktieägaravtal. I målet meddelade Högsta domstolen ett förbud vid vite för de svarande att överlåta sina aktier till dess att skiljedom meddelats mellan parterna.⁵⁰

⁴⁵ Kansmark/Roos, 1994, s.99.

⁴⁶ Roos, 1969, s.366-376.

⁴⁷ Roos, 1969, s.366-376, Kansmark/Roos, 1994, s.100.

⁴⁸ Kansmark/Roos, 1994, s.100.

⁴⁹ Roos, 1969, s.372.

⁵⁰ NJA 1964 s.422, samt s.425.

Ramberg framför å andra sidan att åtaganden i aktieägaravtal ofta inte lämpar sig för framtvungad fullgörelse, då det skulle medföra alltför stora olägenheter för den tvungne.⁵¹ Hinder för att framtvunga fullgörelse medför inte att andra sanktioner för avtalsbrott bortfaller.⁵² Enligt min uppfattning finns det anledning att reflektera ytterligare kring detta. Det är svårt att utvärdera betydelsen av fullgörelse av huvudprestationen i det gängse fallet av tvist i en aktieägaravtalskontext och likaledes svårt att veta hur handlingsdirigerande möjligheten till naturafullgörelse är under avtalets fortbestånd. Utgångspunkten vid avtalets ingående är emellertid att det skall fullgöras (jämför antagandet i avsnitt 2.2.1). Civilprocessuella säkerhetsåtgärder är ett medel som tryggar naturafullgörelse i avtalsförhållanden⁵³

Det framstår som orimligt att inte ge parterna i aktieägaravtal tillgång till de verktyg som det provisoriska rättskyddet tillhandahåller för att framtvunga naturafullgörelse om förutsättningarna för detta uppfylls. Parterna disponerar ju över sin tvist och sin talan och är fria att söka ekonomisk kompensation om de anser att detta är ett likvärdigt eller bättre alternativ. Det framstår som rimligt att parterna själva strävar efter att göra rationella val både vid avtalets ingång och vid dess genomdrivande. Rambergs uppfattning att olägenheten för svaranden ska utgöra skäl att inte fullgöra avtalet framstår inte som ett starkt argument. Det gäller särskilt som ett oskäligt avtalsvillkor beaktas vid prognosprövningen (se avsnitt 3.3.4) och ett oskäligt genomdrivande beaktas vid proportionalitetsavvägningen (se avsnitt 3.3.6). Dessutom kan svarandens ekonomiska risk tryggas av sökandens ställande av säkerhet. Svarandens olägenhet beaktas följaktligen redan inom ramen för det provisoriska rättskyddet.

Kansmark och Roos anser att en positiv fullgörelsetalan om avtalsenlig röstning eller förpliktelse att överlåta aktier i teorin bör kunna prövas av domstol. Dock framhåller de svårigheten att bevisa motpartens avsikt att avvika från avtalet. För att säkra efterlevnaden av domen rekommenderas att ansökan förenas med ansökan om vitesföreläggande.⁵⁴ I fall där kontraktsbrott redan har ägt rum anses det inte vara värt att försöka utfå naturaprestation, utan parterna rekommenderas istället att söka kompensation och en fungerande upplösning av samarbetsavtalet.⁵⁵

⁵¹ Ramberg, 2011, s.124.

⁵² A. a. s.126.

⁵³ Westberg, 2004a, s.122 ff.

⁵⁴ Kansmark/Roos, 1994, s.100.

⁵⁵ Ibid.

Jag skulle vilja ifrågasätta Kansmark och Roos uppfattning att det skulle vara svårt att nå framgång med positiva fullgörelsetalan. Fullgörelse av ett avtal är skälet till dess ingående (se avsnitt 2.2.1), det är ett gott skäl för rätten att tillförsäkra en berättigad part möjligheten att utverka avtalsuppfyllelse. De bevissvårigheter som Kansmark och Roos ser vid anteciperade avtalsbrott går att påverka genom utformningen av avtalet. Det kan göras tydligare eller förses med villkor mot vilka ett förestående sabotage tydligare kan kontrastera. Svårigheten med att bevisa motpartens avsikt är en bevisvärderingsfråga. Den bedöms bl.a. med utgångspunkt för det bevisfakta som avtalet utgör och svarandens agerande inom ramen för kontraktsförhållandet. Det betyder att svårigheterna som Kansmark och Roos ser omfattas av parternas dispositionsmöjligheter vid avtalslutet (se resonemang om hur avtalsvillkor kan skrivas i avsnitt 4.2). Detsamma kan sägas om svårigheterna med att bevisa sabotagerisken (se avsnitt 3.3.5).

Då varken Ramberg eller Kansmark och Roos diskuterar formerna för talan särskilt ingående är det svårt att bedöma om de har övervägt och beaktat de möjligheter som det provisoriska rättsskyddet erbjuder, eller skulle kunna erbjuda i dessa sammanhang. Även när det gäller utformningen av huvudtalan i ett mål som avser avtalsbrott eller förestående sådant kan det finnas skäl till överväganden utöver dem som står att finna i doktrinen om aktieägaravtal.

2.6 Den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen

2.6.1 Allmänt

Den gängse synen i den aktiebolagsrättsliga doktrinen är att avtal mellan aktieägare bara kan få aktiebolagsrättsliga verkningar om det finns lagstöd för det.⁵⁶ Denna princip kallas den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen. HD hänvisade senast till denna princip i NJA 2011 s.429.

Förhållanden mellan aktieägare som ingått aktieägaravtal präglas rättsligen av avtalsrättens normer och principer, men även av aktiebolagsrättens. Det går inte att bortse från aktiebolagsrättens normer i aktieägaravtalet. Det finns undantagsfall där avtalsfriheten kringskärs av aktiebolagsrättens normer på så vis att avvikelser från dessa blir ogiltiga.⁵⁷

⁵⁶ Arvidsson, 2010, s.277.

⁵⁷ A. a. s.277, samt s.283.

2.6.2 Tillämpningsomfång

Högsta domstolen hänförde sig för första gången till den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen i ett avgörande under 2011, men principens räckvidd utifrån domens innehåll är oklar.⁵⁸ I NJA 2011 s.429 slogs fast att aktieägare saknar möjlighet att med aktiebolagsrättsligt bindande verkan avvika från ABLs regler om tvångsinlösen i 22 kap 1 §.⁵⁹ Målet avsåg en tvist mellan aktieägarande företag vilka genom aktieägaravtal förbundit sig att inte påkalla tvångsinlösen av motpartens sista kvarvarande aktie. Domen innebar att den part som krävt tvångsinlösen fick rätt till detta, trots att parterna ömsesidigt avstått denna rätt i avtalet.

Högsta domstolen motiverade domslutet med att syftet bakom ABL 22 kapitlet 1 § skulle förfelas om det vore möjligt att inskränka möjligheten till tvångsinlösen genom aktieägaravtal. Skyddsintressena bakom regeln, ”att underlätta fusioner, behovet av minoritetsskydd och allmänintresset av rationella ägarförhållanden inom näringslivet”, angavs som skäl att inte tillerkänna avtalsvillkoret giltighet. Att det i målet rörde sig om en majoritetsägare som ville framtvunga inlösen av minoritetsägarers aktie sågs inte som ett skäl att acceptera en bolagsrättslig verkan av avtalet.⁶⁰

Domen har kritiserats och det finns inom doktrinen olika uppfattningar om hur den skall tolkas. Den centrala frågan som diskuteras är vidden av den aktiebolagsrättsliga separationsprincipens tillämpningsomfång.

Domen har kritiserats av Arvidsson för att ge en allt för vid bestämning till begreppet aktiebolagsrättsliga verkningar inom ramen för den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen.⁶¹ Han har tidigare i sin forskning dragit slutsatsen att detta begrepp inom ramen för den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen endast ”avser verkningar för aktiebolagets inre rättsförhållanden”.⁶² Arvidsson menar att lagstiftaren med det närliggande begreppet aktiebolagsrättslig natur endast avsett frågor som avser interna bolagshandlingars rättsenlighet, men att Högsta domstolen i domen misstolkar ett motivuttalande (prop. 2004/05:85 s. 251).⁶³ Arvidsson definierar interna bolagshandlingar som handlingar mellan bolaget och dess inre aktörer.⁶⁴

⁵⁸ NJA 2011 s.429. Arvidsson, 2011a, s.58f.

⁵⁹ NJA 2011 s.429.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Arvidsson, 2011a, s.53.

⁶² Arvidsson, 2010, s.107f, samt 2011a s.53.

⁶³ Arvidsson, 2011a, s.57f, jfr NJA 2011 s.429.

⁶⁴ Arvidsson, 2010, s.116-120.

Enligt Arvidsson utgör inte ABL 22 kapitlet 1 § en aktiebolagsrättslig norm, utan en reglering av överlåtelse rättigheter mellan aktieägare. Domstolens tolkning av lagen kan enligt hans analys antingen uppfattas som ett utsträckande av den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen till att omfatta all lagstiftning i ABL eller en analog tillämpning av den samma. Domstolen tar inte i domen ställning till den obligationsrättsliga giltigheten av parternas förhandsavstående. Däremot medför domen att naturafullgörelse av avtalet blir omöjlig att utkräva. Domstolens tillvägagång påminner om den ordning som uppställs i NJA 1997 s.93 för bedömning av huruvida legala förbud skall medföra ogiltighetspåföljd, men den tar endast ställning till frågan om lagregelns syfte, och inte till huruvida detta och övriga omständigheter motiverar en sanktionerad ogiltighetspåföljd. Det går därför inte att med säkerhet veta om den tappande parten skulle kunna göra gällande någon annan påföljd än fullgörelse med anledning av motpartens (obligationsrättsliga) brott mot förhandsavståndet. Arvidsson anser dock att det finns utrymme för att så skulle vara fallet, och efterfrågar ett ställningstagande till huruvida avtalsvillkor som inte kan läggas till grund för utkrävande av naturafullgörelse skall kunna grunda andra obligationsrättsliga påföljder.⁶⁵

Arvidsson förordar på grund av de långtgående och orimliga konsekvenser det annars skulle få för den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen och giltigheten av avtal i anslutning till aktieägarlag, att domens räckvidd endast tolkas till att omfatta möjligheten att avstå rätten till inlösen enligt ABL 22 kap. 1 §.⁶⁶

Professor Erik Nerep företräder en annan ståndpunkt än Arvidsson och argumenterade inför det att målet skulle behandlas av HD för att alla allmänna aktiebolagsrättsliga rättsgrundsatser och all lagstiftning i ABL skall uppfattas som aktiebolagsrättsliga och därmed som huvudregel omfattas av den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen.⁶⁷ Eventuella undantag från denna huvudregel skulle enligt Nerep kräva särskild motivering.⁶⁸ Särskilt framhåller han att de obligatoriska normer i aktiebolagsrätten som inte medger bolagsordningsfrihet inte heller skall tillåta någon bolagsrättslig inverkan av avtal.⁶⁹ Nerep menar att skälen bakom de aktiebolagsrättsligt obligatoriska normerna generellt skall tillmätas en sådan tyngd att det inte skall vara möjligt att på ett bindande (i det avseende att naturafullgörelse kan utkrävas) sätt avvika från dem ens genom frivilliga avtal.⁷⁰

⁶⁵ Arvidsson 2011a, s.63.

⁶⁶ A. a. s.59, jfr s.54-57.

⁶⁷ Nerep, 2011, s.107f.

⁶⁸ A. a. s.108.

⁶⁹ A. a. s. 110.

⁷⁰ Jfr A. a. s.110f.

Enligt min uppfattning ger domen inte ett tillräckligt tydligt svar på frågan om den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen tillämpningsomfång för att kunna ge ledning för domstolarnas ställningstagande i mål om aktieägaravtal. Utgångspunkten bör fortfarande vara att parterna är obligationsrättsligt bundna. I mål om säkerhetsåtgärder, där den rättsliga bedömningen dessutom är summarisk, finns det inte anledning för domstolarna att fördjupa sig i frågan. Vid bedömningen av det civilrättsliga anspråkets styrka måste domstolen beakta huruvida det är möjligt att utföra den yrkade rättsföljden, domen får därför betydelse vid bedömning av civilprocessuella säkerhetsåtgärder med anledning av avtal på området för 22 kap 1 § ABL.

2.6.3 Den avtalsrättsliga separationsprincipen och aktiebolagsrätten

Den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen innebär inte att avtalsvillkor i strid mot aktiebolagsrättens regler per automatik blir ogiltiga, utan endast att de inte kan göras gällande i aktiebolagsrättsligt hänseende. Mellan avtalsparterna gäller villkoren fortfarande, i enlighet med den avtalsrättsliga separationsprincipen, och kan vara både vites- och skadeståndsgrundande.

Avtalsrättslig ogiltighet kan dock föreligga på grundval av att avtalet till sitt innehåll strider mot så kallade legala förbud med ogiltighetspåföljd.⁷¹ Ett legalt förbud kan vara såväl ett påbud att handla på visst sätt (vilket innebär förbud att inte handla enligt påbudet), som ett förbud mot att handla på visst sätt.⁷² I de fall där lagen inte uttryckligen föreskriver ogiltighet av åtagande att handla i strid med förbudet skall rätten bedöma om ogiltighet ändå är en påkallad påföljd.⁷³ Detta görs utifrån en bedömning av det aktuella lagbudets syfte, behovet av ogiltighet som sanktionerande påföljd samt denna påföljds konsekvenser för t.ex. medkontrahenter i god tro.⁷⁴ Ogiltighet motiverad av allmänt intresse beaktas ex officio av domstolen.⁷⁵ Det är alltså fullt möjligt att villkor i aktieägaravtal kan vara avtalsrättsligt ogiltiga utan att ABL uttryckligen föreskriver det. Enligt Arvidsson borde det dock i praktiken vara ovanligt att så är fallet.⁷⁶ En av de vanligaste tillämpningsformerna av avtalsrättslig ogiltighet är när ett avtalsvillkor eller avtal jämkas enligt 36 § AvtL på grund av oskälighet. Detta kan beskrivas som en partiell ogiltighet som inte innebär att hela avtalet eller avtalsförpliktelsen skall falla bort, utan endast de delar som överskrider vad som är skäligt.

⁷¹ Arvidsson, 2010, s.236.

⁷² A. a. s.236.

⁷³ A. a. s.237.

⁷⁴ A. a. s.237, samt NJA 1997 s.93.

⁷⁵ NJA 1997 s.93.

⁷⁶ Arvidsson, 2010, s.238.

Inom rättstillämpningen används även syftesinriktad (om-)tolkning som metod för att hantera avtal som inte är skäligen eller giltiga utifrån sin lydelse. Det ändamål som parterna velat uppnå med sitt avtal kan ju vara tillåtet och möjligt att åstadkomma på en annan väg som parterna missat på grund av okunskap eller begränsad formuleringsförmåga.⁷⁷

2.6.4 Splittringsförbudet

Splittringsförbudet är en princip inom aktiebolagsrätten som innebär att de rättigheter en aktie bär inte får splittras. Detta gäller i förhållande till aktiebolaget och med tydlig koppling till den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen. Splittringsförbudet eller principen om aktiens odelbarhet hindrar inte att en aktieägare förbinder sig att rätta sig efter någon annans vilja i utövandet av sin rösträtt för aktien eller låter en annan person rösta för aktien enligt eget omdöme. Det hindrar inte heller att aktieägaren avtalar om att ge bort avkastningen från aktien. Däremot finns det ingen möjlighet att hävda att man utan innehav av eller fullmakt att företräda en aktie har rätt att rösta för denna på grund av avtal. Bolaget har inte heller någon skyldighet att distribuera utdelning från aktien till tredje man bara för att denne avtalat med aktieägare om detta.⁷⁸

2.7 Rösträtt på bolagsstämma

För att förstå och besvara frågan om det är möjligt att genom säkerhetsåtgärder få en syssloman som kan rösta avtalsenligt förordnad kan en grundläggande genomgång av förutsättningarna för rösträtt på bolagsstämma vara nyttig. Förutsättningarna för rösträtt på bolagsstämma finner man i ABL:s 7 kapitel.

Rösträtt på stämman tillfaller den som är aktieägare i bolaget och som i behörig tid har anmält sig till bolagsstämman.⁷⁹ Aktieägare kan även utöva sin rösträtt genom ombud försett med skriftlig fullmakt.⁸⁰ Om bolagsordningen tillåter det kan rösträtten utövas med hjälp av poströstning.⁸¹

Möjligheten att låta rösträtten utövas av en fullmäktig begränsas genom att fullmakten endast är giltig ett år för kupongbolag och fem år för avstämningsbolag.⁸² Ytterligare formkrav gäller för fullmakten som till exempel endast i situationer där fullmäktigen besitter den ekonomiska rätten till aktien kan göras oåterkallelig.⁸³

⁷⁷ För en intressant diskussion kring detta se Westberg, 2005, särskilt s.358ff.

⁷⁸ Se t.ex. Sandström, 1976, s.4-5, samt Roos, 1969, s.189ff.

⁷⁹ ABL 7 kapitlet 2 §, samt 8 §.

⁸⁰ ABL 7 kapitlet 3 §.

⁸¹ ABL 7 kapitlet 4a §.

⁸² ABL 7 kapitlet 3 §.

⁸³ Andersson m.fl., 2012, kommentar till ABL 7 kapitlet 3 §.

Det har inte ansetts nödvändigt att i ABL:s lagtext eller kommentar påpeka legala företrädares såsom förmyndare, förvaltare eller god man rätt att företräda sin myndling vid bolagsstämma. Därmed är förutsättningarna som uppställs i ABL för närvaro- och rösträtt på bolagsstämma inte exklusiva och uttömmande, utan endast en reglering av den enskildes möjligheter att själv förordna om substitution.

Om domstol som säkerhetsåtgärd förordnar en sysloman att företräda en aktiepost vid bolagsstämma är det att likna vid andra situationer där en legal företrädare röstar i annans namn för annans räkning. Man bortser i dessa situationer från att identitet inte föreligger mellan den faktiskt närvarande och röstande personen och aktieägaren. Med hänsyn till detta finns inte några principiella aktiebolagsrättsliga skäl som talar emot att använda syslomannaförordnande som säkerhetsåtgärd i tvister med grund i aktieägaravtalsförhållanden.

3 Den processrättsliga dimensionen

3.1 Inledning

I processituationen möts juridiska och praktiska överväganden. Ekonomiska, psykologiska och (advokat-) etiska dimensioner får stor betydelse för hur parterna väljer att agera. På samma sätt måste olika rättsområden sammanföras och analyseras för att ofrånkomliga normers betydelse rätt skall beaktas, och för den som för process även lyftas fram på ett för den egna saken fördelaktigt sätt.

Grundläggande för tvistesituationen i domstol är att parter vänder sig till en myndighet för att denna skall besluta i de materiellrättsliga frågor de är oeniga om. Myndighetens maktutövning över parternas konflikt regleras genom processrätten och de krav på den offentliga maktutövningen som ställs av grundlagar, fördrag och konventioner. Kraven på rättvis rättegång enligt Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna reglerar det rättsliga arbetet också när det gäller civilprocessuella säkerhetsåtgärder.

I anledning av civilrättsliga tvister kan det finnas skäl att försöka få till stånd rättsliga ingripanden mot en saboterande motpart på kortare tid än den ordinarie tvistemålsprocessen tillgodoser. För att säkra att den tidsutdräkt som följer med en normal domstolsprocess inte skall innebära sämre rätt för den sökande finns möjligheten att ansöka om säkerhetsåtgärder.

När det gäller aktieägaravtalsförhållanden och tvister i anslutning till dessa kan det finnas särskilda intressen av snabba rättsingripanden i form av civilprocessuella säkerhetsåtgärder. Det gäller inte minst då det måste beaktas att det ofta både mellan avtalsparterna och i deras relationer till bolaget rör sig om förvaltning och bedrivande av verksamhet. Detta kan innebära både ett större incitament till att komma överens eller åtminstone inte skada verksamheten under det att tvist pågår, men även ett större behov för en eller flera parter att försäkra sig om att verksamheten inte påverkas negativt av motpartens agerande under denna period. Ju mer beroende av handling tvisteföremålet är desto större kan risken för sabotage upplevas av en sökande. De stora svårigheterna att materiellt reparera effekterna av ett avtalsbrott som kan föreligga i just aktieägaravtalsförhållanden bidrar även de till att civilprocessuella säkerhetsåtgärder borde kunna vara ett användbart verktyg i dessa sammanhang.

Frågan är om de möjligheter som tillhandahålls i RB:s 15 kapitel är ett tillgängligt och effektivt medel för att tillgodose skyddsbehovet för en aktieägaravtalspart som hotas av sabotage från motpartens sida. Vilka medel erbjuder RB 15 kapitlet till skydd för den sökandes rätt i dessa sammanhang? Och vilka av dem har utsikter att framgångsrikt skydda de hotade intressena? Vilka förutsättningar behöver uppfyllas för att säkerhetsåtgärderna kan komma i fråga? Och hur skyddas den svarandes intressen av att inte utsättas för alltför ingripande åtgärder? Vilken hänsyn tas till de åtgärder som parterna på förhand har, borde ha eller kunde ha vidtagit till skydd för sina intressen när rätten överväger en begäran om säkerhetsåtgärder?

Det kan finnas olika processtaktiska skäl att vid en fullgörelsetalan yrka på säkerhetsåtgärder, bland annat i syfte att påverka domstolens bedömning och motpartens agerande. Det senare både med avseende på motpartens processhandlande och på dennes agerande inom aktieägaravtalet. Möjligheterna till att få både naturfullgörelse och civilprocessuella säkerhetsåtgärder beviljade påverkar rimligen parternas agerande inom ramen för aktieägaravtalsförhållanden. Det kan tänkas få betydelse vid utformandet av avtalet.

En grundläggande förutsättning för att rätten skall meddela civilprocessuella säkerhetsåtgärder är som nedan utvecklas att de skall vara ägnade att säkerställa en meningsfull dom. Det innebär också att en säkerhetsåtgärds resultat effektivitet är av avgörande betydelse för att den skall meddelas. Å andra sidan innebär kravet på proportionalitet mellan ingreppets betydelse för den sökande och tvånget för den svarande en central begränsning för vad som kan komma ifråga.

Nedan beskrivs de viktigare förutsättningarna för att en begäran om säkerhetsåtgärder skall kunna bifallas. Vidare behandlas de säkerhetsåtgärder som kan komma i fråga och då särskilt med fokus på dessas relevans för tvister i aktieägaravtalskontext. Som illustration används de tre huvudexempel som presenterades i avsnitt 1.2 om metod.

3.2 Principer för myndighetsutövning i dispositiva tvistemål

Det kan vara värdefullt att kort påminna om de principer som gäller för domstolens och KFM:s rättstillämpning och myndighetsutövning i fråga om civilprocessuella säkerhetsåtgärder. Myndigheternas beslutsfattande präglas av principer som finns fastslagna i såväl förvaltningslagen, RF, gemensksrätten som europarätten.

De centrala offentligrättsliga principerna som brukar lyftas fram är:

- Legalitet
- Proportionalitet
- Effektivitet
- Objektivitet/neutralitet
- Officialprincipen (avser främst indispositiva mål, och är därför inte så central i detta sammanhang)
- Statens skönsråd
- Likhet inför lagen

Samspelet mellan dessa principer utgör en viktig bakgrund både till den befintliga lagstiftningen på området och för dess tillämpning.

Vid beslut om civilprocessuella säkerhetsåtgärderna spelar avvägningen mellan effektivitet och proportionalitet en viktig roll. Grunden för att kunna besluta om lämplig åtgärd enligt RB 15 kapitlet 3 § är att statens skönsråd används. Kravet på objektivitet, neutralitet och likhet inför lagen gör sig bland annat gällande i fråga om att inte falla in i ett schablontänkande där den sökande förutsätts vara offer och svarandeparten förövare, trots att syftet bakom säkerhetsåtgärderna är att hindra sabotage mot den sökandes rätt riskerar att föra tankarna i denna riktning. Dessa krav har också stor betydelse i fråga om att skapa garantier för att parterna likabehandlas och i högsta möjliga utsträckning skyddas från de skador som kan följa på ett beslut om säkerhetsåtgärder.⁸⁴

⁸⁴ För mer utvecklade resonemang kring detta se Westberg, 2004, t.ex. 2004b, s.15-19.

3.3 Grundläggande om civilprocessuella säkerhetsåtgärder

3.3.1 Allmänt

En förutsättning för att talan om säkerhetsåtgärder skall kunna drivas är att den begärda åtgärden harmonierar med syftet med RB:s bestämmelser om säkerhetsåtgärder. Detta syfte kan sammanfattas som säkerställande av en meningsfull dom.⁸⁵ För att civilprocessuella säkerhetsåtgärder skall komma ifråga krävs det att ordinarie stämningsansökan har eller kommer att inlämnas.⁸⁶ Således kan civilprocessuella säkerhetsåtgärder inte användas i en självständig, fristående process. Kravet på accessoritet mellan säkerhetsåtgärd och tvistemålsprocess (vid domstol eller genom skiljeförfarande) innebär även att den begärda åtgärden måste rymmas inom huvudyrkandet i den ordinarie processen och syfta till att säkerställa en dom enligt detta.⁸⁷ Det måste finnas sannolika skäl för anspråket, och skyddsintresset skall vara sådant att det faller inom domstolens behörighet.⁸⁸ Westberg skriver att ”det provisoriska rättsskyddet skall verka tvistemålsunderstödjande, inte tvistemålsersättande”⁸⁹.

I mål om civilprocessuella säkerhetsåtgärder i anledning av aktieägaravtal utgör aktieägaravtalet både viktig rättsfakta och bevisfakta för vad som ska gälla mellan parterna (jämför avsnitt 2.4). Beroende på hur nära talan förhåller sig till aktieägaravtalet och avtalets tydlighet kan dess verkan styra domstolens rättstillämpning och bevisvärdering. De facto kan ett klart aktieägaravtal ge svaranden bevisbördan för att det funnits skäl att bryta mot avtalet och att det inte finns någon sabotagerisk. Tankar kring hur detta kan göras presenteras ytterligare i uppsatsens slutsats. Parternas utformning av avtalet kan därmed indirekt styra domstolens rättstillämpning.

Vid prövning av en begäran om säkerhetsåtgärder ska en domstol också kontrollera 1) Att det finns sannolika skäl för att den sökande hotas av sabotage från svarandens sida. 2) Att ingreppet är proportionerligt på sådant vis att det inte innebär allt för stora begränsningar för den tvingade i förhållande till sökandens skyddsbehov. 3) Att det inte rör sig om missbruk av institutet från sökandens sida. Alla dessa steg av prövningen kan förklaras och utvecklas på ett djupare plan, framförallt när det gäller frågan om vilka syften i begäran om säkerhetsåtgärder som skyddas av rättsordningen.

De övergripande momenten för domstolens bedömning vid ställningstagande till ansökan om civilprocessuella säkerhetsåtgärder kan kortfattat beskrivas enligt följande.

⁸⁵ Westberg, 2004a, s.77.

⁸⁶ A. a. s.79.

⁸⁷ A. a. s.80.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ A. a. s.83.

Första steget i bedömningsprocessen kallas prognosprövning och består i en översiktlig bedömning av huruvida det finns sannolika skäl för sökandens civilrättsliga anspråk.⁹⁰ I denna del kan det finnas anledning för domstolen att i summariskt, eller även djupare, avseende pröva de sakfrågor och rättsfrågor som ansökan aktualiserar.⁹¹ Nästa steg kallas behovsprövning och innebär en prövning av den i målet aktuella sabotagerisk från svarandesidan som enligt sökanden motiverar att säkerhetsåtgärder meddelas.⁹²

Om sannolika skäl för anspråket föreligger och en sabotagerisk kan påvisas företas en ändamåls- och lämplighetsprövning som avser valet av civilprocessuell säkerhetsåtgärd.⁹³ Prövningen är inriktad på åtgärdens effektivitet med avseende på dess förutsättningar att framgångsrikt trygga verkställighet av dom i huvudmålet och att hindra av sökanden utpekade sabotageåtgärder.⁹⁴ Inom ramen för valet av åtgärd genomförs också en komparation av alternativa åtgärder med samma resultat, enligt det lindrigaste ingreppets princip.⁹⁵ Den åtgärd som är minst ingripande för svarandens intressen, utan att för den sakens skull göra avkall på effektiviteten, skall väljas. Komparationen skall omfatta både av sökanden yrkade åtgärder och andra åtgärder med motsvarande resultat inom domstolens allmänna skön.⁹⁶ Om komparationen utfaller till förmån för en annan åtgärd än vad sökande yrkat skall säkerhetsåtgärd inte meddelas.⁹⁷ Avslutningsvis genomförs en proportionalitetsprövning, där åtgärdens försvarlighet med hänsyn till de skador som sökanden respektive svaranden riskerar beroende av domstolens beslut vägs mot varandra.⁹⁸

Djupet och omfattningen av dessa bedömningar är samtliga relaterade till behovet av skyndsam handläggning, men också till risken för felaktiga bedömningar med hänsyn till just skyndsamheten och de begränsade möjligheterna till full överblick över processmaterialet. Även risken för att en alltför grundlig utredning och bedömning av de i målet aktuella frågorna medför att säkerhetsåtgärdsbeslutet blir tvistemålsersättande behöver beaktas när det gäller domstolens handläggning och beslutets avfattning.⁹⁹

⁹⁰ Westberg, 2004d, bl. a. s.87f.

⁹¹ A. a. s.150-170.

⁹² Westberg, 2004c, s.31.

⁹³ Westberg, 2004b, s.137ff.

⁹⁴ A. a. s.139.

⁹⁵ Westberg, 2004d, s.299ff.

⁹⁶ A. a. s.300f.

⁹⁷ A. a. s.301.

⁹⁸ Jfr A. a. s.298f.

⁹⁹ Se t. ex. A. a. s.171.

3.3.2 Undantag från förbudet mot förtida domsverkställighet

Enligt huvudregeln får ett beslut om säkerhetsåtgärder inte medföra förtida domsverkställighet.¹⁰⁰ Westberg beskriver ett antal situationer som motiverar undantag från denna huvudregel.¹⁰¹ I dessa situationer kan domen ”inte [...] återställa eller i efterhand justera parternas mellanhavande, så att sökanden för framtiden skulle kunna utnyttja sin rättighet såsom den aldrig blivit förstörd eller urgröpt till sitt värde genom svarandesabotaget”¹⁰².

I en del fall kan det till och med vara motiverat att bifalla säkerhetsåtgärder som gör domen i huvudmålet överflödig, så kallade *äkta tvistemålssubstitut*.¹⁰³ Motiverade undantag enligt Westberg är exempelvis fall då tvisten avser en rättighet som är tidsbegränsad eller förlorar sitt värde om den inte kan göras gällande vid en viss bestämd tidpunkt eller tidsperiod. I dessa situationer kommer den sökande genom bifall till den yrkade åtgärden i omedelbart åtnjutande av sin materiella rätt. Möjligheten till korrigering genom senare dom föreligger inte. Det innebär även att den svarande genom bifall till åtgärden förlorar möjligheten till materiell satisfaktion. Ett felaktigt bifall får kompenseras genom ersättning från den sökande. I dessa fall får proportionalitetsbedömningen i det konkreta fallet avgöra huruvida åtgärden skall meddelas eller inte. En noggrann avvägning får göras mellan de skador en utebliven åtgärd medför för den sökanden och de skador som bifallen ansökan medför för svaranden.¹⁰⁴

I tvister om röstning på bolagsstämma där det finns aktieägaravtalsförhållande kan möjligheten till viss avtalsuppfyllelse gå förbi under väntan på dom i huvudmålet. Den sökandes rätt till motpartens avtalsenliga röstning går om intet när bolagsstämman väl genomförts. Identitet mellan huvudyrkandet och säkerhetsåtgärdsyrkandet som normalt skulle ha inneburit att åtgärden inte skulle bifallas kan föreligga. Så även det faktum att en meddelad säkerhetsåtgärd faktiskt gör domen överflödig. Om den sökande skulle nekas möjligheten att framtvunga motpartens avtalsenliga röstning genom säkerhetsåtgärd skulle han helt sakna rättsskydd för sin avtalsenliga rättighet då verkställbar dom i huvudtvisten knappast kan tänkas meddelas med sådana marginaler som skyddsbehovet kräver. Tecknen på svarandesabotaget kan ju komma med kort varsel före stämman. Den här typen av situationer förefaller kunna omfattas av undantaget från förbudet mot förtida domsverkställighet.

¹⁰⁰ Westberg, 2004a, s.85ff.

¹⁰¹ Westberg, 2004b, s.168ff.

¹⁰² A. a. s.166.

¹⁰³ A. a. s.168.

¹⁰⁴ A. a. s.168ff.

Hur en proportionalitetsavvägning skulle utfalla i ett säkerhetsåtgärdsfall om röstning på bolagsstämma är svårt att veta. De negativa konsekvenserna av en bifallen respektive ogillad säkerhetsåtgärd för de båda parterna är ju i stort sett de samma i den bemärkelsen att bolagsstämmobeslutet (såvida inte formella brister föreligger) blir giltigt och bindande, och inte kan angripas av någon av dem med grund i aktieägaravtalet. Konsekvenserna av bifall såväl som ogillande är irreparabla. Mer om proportionalitetsavvägningen i avsnitt 3.3.6.

De slutsatser som dragits angående det civilrättsliga anspråkets (rätten till viss röstning enligt avtalet) styrka i prognosprövningen skulle kunna tillmätas betydelse för frågan om skaderisken.¹⁰⁵ Vid ett starkt och tydligt anspråk, till exempel i fall där avtalets lydelse tydligt anger avtalsparternas förpliktelser i fråga om röstningen, kan man fråga sig om någon av parterna verkligen kan anses lida skada genom att rätta sig efter ingånget avtal. Däremot är det inte alltid klart hur avtalet skall tolkas. Det finns också situationer där det verkligen skulle vara oskäligt med ett framdrivande av huvudförpliktelsen. Sådan oskälighet kan föreligga på grund av omständigheter på avtalsstadiet, oskäligt avtalsinnehåll eller senare inträffade förhållanden. Starka argument för att sådana omständigheter föreligger borde tippa proportionalitetsvägen till svarandens fördel. Med tanke på att det rör sig om en summarisk prövning är det rimligt att bedömningen utfaller till förmån för den som löper störst skaderisk.

3.3.3 Överensstämmelse med huvudyrkandets rättsföljd

Centralt för ansökan om och beviljande av säkerhetsåtgärder är att syftet med dessa måste vara att trygga en meningsfull dom.¹⁰⁶ De får inte vara domsersättande, så att den senare domen i tvistemålsprocessen blir betydelselös eller verkningslös. De får inte heller vara inriktade på ett annat ändamål än det som eftersträvas i huvudyrkandet. Vidare skall en säkerhetsåtgärd vara effektiv så att den faktiskt möjliggör att domen blir verkningsfull och inte förlorar sitt värde genom sabotage från svarandens sida under processens gång. I undantagsfall kan säkerhetsåtgärder som innebär att sökanden kommer i omedelbar, men provisorisk, besittning av sin rätt beslutas.¹⁰⁷ Detta måste relateras till yrkandet i huvudmålet och får inte utgöra substitut för denna. Till stöd för bedömningen av huruvida så är fallet görs en jämförelse mellan åtgärden och möjliga rättsföljder enligt det civilrättsliga påföljdssystemet.¹⁰⁸ Huvudregeln är dock att rätten inte överförs till sökanden under processens gång, utan att detta endast sker genom dom.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Jfr Westberg, 2004b, s.166-167.

¹⁰⁶ Westberg, 2004a s.77.

¹⁰⁷ A. a.s.97.

¹⁰⁸ A. a. s.97-100.

¹⁰⁹ Westberg, 2004a, s.100ff.

Kravet på överensstämmelse eller accessoritet mellan begäran om säkerhetsåtgärd och huvudyrkandet i tvistemålet innebär att säkerhetsåtgärden inte får vara inriktad på att tillgodose något annat än vad som ryms inom ramen för domen i huvudmålet. Den begärda åtgärden måste vara genuint relaterad till talan i stämningen. Ibland kan en ytlig överensstämmelse vid närmare betraktande visa sig vara falsk, även om det kan finnas acceptabla bieffekter av en säkerhetsåtgärd som inte ryms inom ramen för huvudyrkandet.¹¹⁰

I kravet på accessoritet mellan säkerhetsåtgärd och dom i huvudmålet ligger också ett krav på att säkerhetsåtgärden skall utgöra en del i eller ett steg mot en möjlig rättsföljd. Detta medför att domstolen redan i frågan om provisoriska åtgärder måste ta viss ställning till den materiella rätten i ärendet. Begärs åtgärden med grund i avtalet, måste det utvärderas om avtalet ger stöd för åtgärden. Motsvarande gäller i fråga om krav och yrkanden med grund i lagstiftning och övriga normer på området. När det gäller just aktieägaravtal har alltså avtalets innehåll och räckvidd en viss betydelse för vilka åtgärder som kan komma ifråga, då dessa måste relateras till de rättsföljder som kan ligga till grund för domen i huvudmålet. Här kan det bli aktuellt att överväga frågeställningarna kring de aktiebolagsrättsliga och avtalsrättsliga separationsprinciperna (se ovan avsnitt 2.6). Det vill säga frågan om man har rätt att avtala på det område som tvisten gäller, samt huruvida detta blir bindande på avtalsrättslig grund även när det strider mot aktiebolagsrätten. Detta är en fråga som gäller om det överhuvudtaget finns grund för det civilrättsliga anspråket.

3.3.4 Sannolika skäl för huvudanspråket

Vid ställningstagande till en begäran om säkerhetsåtgärder görs en summarisk prövning av huruvida det finns skäl för huvudanspråket. Är detta inte underbyggt finns det ingen anledning att meddela om säkerhetsåtgärder. Beviskravet är i detta sammanhang inte inriktat på de enskilda delarna som finns för att underbygga huvudanspråket utan på sannolikheten för bifall till huvudanspråket som helhet. Detta skall ha sannolika skäl för sig (RB 15 kapitlet 1-3 §§), vilket innebär att beviskravet är lägre än vid en ingående bedömning av ansökan i huvudmålet.¹¹¹ Hur rekvisitet sannolika skäl för huvudanspråket skall förstås kan inte med exakthet utläsas av förarbeten eller den rättspraxis som förekommer på området.¹¹² Kravet på sannolika skäl för huvudanspråket skall i vart fall ses som ett lindrigare krav än styrkt som normalt gäller för bifall i tvistemål.¹¹³

¹¹⁰ Westberg, 2004a, s. 142ff.

¹¹¹ Fitger, m.fl., 2012, kommentar till RB 35 kapitlet 1 §.

¹¹² Westberg, 2004d, s.89.

¹¹³ A. a. s.96.

Bedömningen av huruvida sannolika skäl föreligger är summarisk på så vis att den grundar sig på de begränsade och ofullständiga uppgifter som vid tidpunkten för ansökan om säkerhetsåtgärd finns tillhanda. Det är inte domstolens uppgift att lämna ett förhandsbesked om vilken av parterna som har störst förutsättningar för framgång. Det räcker att det finns en vinstchans för sökanden bestående i att sökandens anspråk har saklig grund.¹¹⁴ Ett lågt krav på sannolika skäl för huvudanspråket som avgörs genom en prognosprövning (termen ursprungligen föreslagen av Ekelöf), kompenseras nämligen av domstolens proportionalitetsavvägning och bedömningen av huruvida övriga bifallsvillkor är uppfyllda.¹¹⁵

När det gäller sannolika skäl för det civilrättsliga anspråket i aktieägaravtalsförhållanden finns det anledning att återkoppla till avsnitt 2, och då särskilt till frågorna om den aktiebolagsrättsliga separationsprincipens tillämpningsomfång, avtalsrättslig separation och avtalsgiltighet. Ett civilrättsligt anspråk som inte kan läggas till grund för en verkställbar dom kan ju inte heller läggas till grund för ett beslut om säkerhetsåtgärder. Om det finns starka skäl att utifrån principer om ogiltighet av avtalsvillkor eller på grund av den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen neka en sökande part dom på fullgörelse kan inte heller civilprocessuella säkerhetsåtgärder komma i fråga för att trygga fullgörelseanspråket. I dagsläget finns det inte anledning att uppfatta den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen som så omfattande att den generellt skulle hindra naturfullgörelse av aktieägaravtalsvillkor.

3.3.5 Risk för sabotage

För bifall till begäran om säkerhetsåtgärder måste sökanden ha gjort antagligt att det föreligger en konkret och reell risk för sabotage från svarandens sida. I vissa fall har även en abstrakt sabotagerisk tillmätts betydelse för beslut om säkerhetsåtgärd.¹¹⁶ Med sabotage avses obstruktion mot sökandens rätt från svarandens sida.¹¹⁷ Denna obstruktion behöver inte vara präglad av en vilja hos svarande att skada den sökande, det räcker att handlingen eller underlåtenheten innebär skada.¹¹⁸ Med skada avses skada i den vida bemärkelsen: ”viss menlig effekt för sökanden”.¹¹⁹

¹¹⁴ Westberg, 2004d, s. 104-114. Jfr dock Ekelöf, 2006, s.27.

¹¹⁵ Westberg, 2004d, s. 104-114.

¹¹⁶ NJA 2007 s 690 (nr 84).

¹¹⁷ Westberg, 2004c, s.15.

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ Fitger, m.fl., 2012, kommentar till RB 15 kap. 1 §.

På grund av tvisteföremålets natur och nära samband med den pågående verksamhet som förvaltning av ett aktiebolag utgör bör enligt min mening särskilda överväganden kunna göra sig gällande i fråga om sabotagerisk i aktieägaravtalsförhållanden. Är överenskommelser som avser bedrivande av verksamhet särskilt känsliga för sabotage, eller innebär ABL:s regler ett större skydd för de intressen som kan komma i fara när tvist hotar i aktieägaravtalsförhållanden? Det handlar om möjligheten för den enskilde eller en grupp av aktieägare att ta till vara de rättigheter som följer av aktieägaravtalet och med aktieägandet. Det är viktigt att göra skillnad mellan vad som framgångsrikt kan angripas på bolagsrättslig respektive avtalsrättslig väg (se även avsnitt 2.6 om den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen).

Det går inte att angripa ett avtalsstridigt röstande eller andra former av brott mot beslutsbindningsvillkor på bolagsrättslig väg. Är beslutet förenligt med bolagsordning och aktiebolagslag blir det varken ogiltigt eller klandervärt enligt ABL.¹²⁰ Inte heller går det att driva fram ett beslut som skulle ha fattats enligt avtalet, men inte fattades.¹²¹ Att komma åt ett avtalsstridigt stämmobeslut på bolagsrättslig väg är inte möjligt. Kanske kan man istället framtvunga reparerande bolagsrättsliga åtgärder från motparten med hjälp av civilprocessuella säkerhetsåtgärder?

I allmänhet får det antas att civilprocessuella säkerhetsåtgärder har störst utsikter att skydda den sökandes intressen om de meddelas i preventivt syfte. Det vill säga vid anteciperade avtalsbrott. I en sådan situation blir dock svårigheten att bevisa att en överhängande sabotagerisk föreligger. Man kan också tänka sig restorativa eller reparativa ålägganden som säkerhetsåtgärder i ett läge som det ovan beskrivna. Westberg menar att det inte vore önskvärt att en part som hunnit genomföra sitt sabotage genom proportionalitetsavvägningen skulle hamna i bättre ställning än den som ännu inte har gjort det på grund av att rätten skulle betrakta ett återställande av företagen sabotagehandling som mer ingripande än ett förbud mot att företa samma handling.¹²² Det skulle teoretiskt sett kunna vara möjligt att efter ett avtalsbrott kalla till extra bolagsstämma och där med hjälp av civilprocessuella säkerhetsåtgärder framtvunga avtalsenlig röstning eller stoppa det avtalsstridiga beslutet. Om en sådan säkerhetsåtgärd skulle innebära ett preexekutivt åläggande får erforderliga bedömningar göras (se avsnitt 3.3.2).

¹²⁰ Ramberg, 2011, s.35, Stattin/Svernlöv, 2008, s.37, samt Kansmark/Roos, 1994, s.60.

¹²¹ Ramberg, 2011, s.35, Stattin/Svernlöv, 2008, s.37, samt Kansmark/Roos, 1994, s. 99f.

¹²² Westberg, 2004b, s. 90 f.

Samtidigt kan den enskildes möjlighet att ta tillvara sina intressen på bland annat aktiebolagsrättslig väg hypotetiskt tänkas vara av betydelse i den proportionalitetsavvägning som är bestämmande för huruvida rätten väljer att meddela om säkerhetsåtgärder eller ej. Då rätten enligt lydelsen av RB 15 kapitlet 1-3 §§ vid uppfyllda förutsättningar *får* meddela om säkerhetsåtgärder, men inte med nödvändighet *måste*. Om lindrigare rättsliga ingripanden står till buds och effektivt kan garantera den sökandes rätt finns det kanske inte anledning att utsätta svaranden för det tvång som en säkerhetsåtgärd kan innebära. Lämplighetsavvägningen enligt det lindrigaste ingreppets princip tar dock enbart sikte på de säkerhetsåtgärder som kan bli aktuella enligt RB 15 kapitlet 3 §, se följande avsnitt.

3.3.6 Proportionalitet

För att domstolen skall kunna fatta beslut om civilprocessuella säkerhetsåtgärder krävs en proportionalitetsbedömning. Domstolen är inte skyldig att meddela beslut om säkerhetsåtgärder bara på grund av att ansökan uppfyller de i lagen angivna förutsättningarna. Bestämmelserna om säkerhetsåtgärder är fakultativa ("domstolen får") och proportionalitetsavvägningen mellan sökandens skyddsbehov och ingreppets påverkan för den svarande avgör huruvida säkerhetsåtgärd skall meddelas överhuvudtaget.¹²³ Utrymmet för proportionalitetsbedömningen bestäms av hur starkt det civilrättsliga anspråket funnits vara enligt prognosprövningen.¹²⁴ Avvägningen styrs av den materiella rätt som domstolen har att tillämpa i det enskilda målet och den vikt materiell rätt fäster vid de olika intressen som kan ligga i centrum för bedömningen.¹²⁵

Precis som det är upp till den sökande att visa skadan av ett fortsatt eller framtida svarandesabotage är det upp till den svarande (om målet är sådant att denna bereds tillfälle att bemöta ansökan) att visa vilken skada som en bifallen säkerhetsåtgärdsansökan skulle medföra för honom. Beviskravet som ställs för skador på båda sidorna bör vara det samma i enlighet med principerna om likabehandling av parterna och domstolens neutralitet. För de skador som åberopas finns det dock skäl för domstolen att utvärdera kausaliteten i förhållande till sabotage- respektive skyddsåtgärden, samt frågan om vem som bör bära risken för den åberopade skadan. En kostnad för en part är ju inte automatiskt att betrakta som en skada bara för att den kan påvisas. Uppfyllelse av skäliga avtalsförpliktelser bör inte heller betraktas som skada. Ett sådant tänkesätt strider mot principen om "pacta sunt servanda" och skulle undergräva avtalet som institut.

¹²³ Westberg, 2004d, s.299.

¹²⁴ A. a. s.333.

¹²⁵ A. a. s.334.

Intressen som faktiskt skall beaktas i proportionalitetsbedömningen är parternas intressen av skydd från ekonomiska skador och rättighetsförluster. Med rättighetsförluster avser jag både förlust av civilrättsliga rättigheter och mänskliga fri- och rättigheter, som exempelvis rätten att inte utsättas för tvång.

Frågan om skada är i praktiken sällan så enkel att det räcker att göra gällande till exempel en avtalsförpliktelse. Påståendet om skada måste underbyggas med ytterligare bevisning om till exempel partsavsikten och den vikt parterna fäst vis viss avtalsuppfyllelse, samt rent ekonomiska skadeförhållanden för parterna. I en kontraktsrättslig tvist, som en tvist kring aktieägaravtal, hänger mycket på det civilrättsliga anspråkets styrka. Den part som vill undandra sig sina avtalade förpliktelser kommer att göra vad han kan för att visa att han inte har plikt att prestera. Påståenden om detta kan till exempel grundas på att avtalet skall tolkas annorlunda, att avtalet är oskäligt till sitt innehåll, eller att genomdrivande av det har blivit oskäligt på grund av förändrade förhållanden på någon av parternas sida eller dem emellan.

3.3.7 Forum

Det är vanligt att parterna i en tvist kring aktieägaravtal inte vill vända sig till allmän domstol och på förhand har förbundit sig att inte göra det. Skiljeklausuler, såväl som sekretessbestämmelser och avtalsviten kan förhindra parterna att gå till domstol med sin tvist. Finns det skiljeklausul utgör det rättegångshinder. Domstolen är förhindrad att ta upp huvudtvisten till prövning. Skiljeklausul medför däremot inte något hinder för domstol att meddela beslut om säkerhetsåtgärder.¹²⁶

I tvister som löses genom skiljeförfarande finns även, om parterna inte avtalat annorlunda, möjlighet för skiljenämnden att besluta om en form av säkerhetsåtgärder.¹²⁷ Linskog kallar dessa åtgärder för säkerhetsföreläggande. Beslut om säkerhetsföreläggande är inte rättsligt bindande och utgör inte exekutionstitel, men kan ha andra rättsverkningar och betydelse för domstols eller skiljenämnds bedömning i en tvist.¹²⁸

¹²⁶ Lag (1999:116) om skiljeförfarande 4 § 3 st., RB 15 kapitlet 5 §.

¹²⁷ Lag om skiljeförfarande 25 § 4 st.

¹²⁸ Linskog, 2012a, kommentar till Skiljemannalagen 25 §.

3.4 Val av åtgärd

3.4.1 Allmänt

RB 15 kapitlet erbjuder en uppsättning av säkerhetsåtgärder med olika funktioner, men ett och samma syfte: att provisoriskt skydda sökandens intressen av att inte bli utsatt för sabotage från sin motpart. En säkerhetsåtgärd måste alltid svara mot ett pågående eller förestående sabotage.¹²⁹ Westberg beskriver en smula kritiskt lagens perspektiv på förhållandet mellan säkerhetsåtgärd och sabotage som en ”enkel föreställning om den akuta nödvändigheten av en rättfärdig reaktion på en orättfärdig handling i den mellan parterna uppblående konflikten”.¹³⁰ I detta ligger också enligt Westberg en dramaturgisk tendens till föreställningen om den sökande som offer och motparten som förövare, en föreställning som inte är särskilt bra inom ramen för helhetsbedömningen i en tvistemålsprocess med hänsyn till kraven på likabehandling av parterna och neutralitet hos domstolen. I detta ligger också att processrätten bör vara neutral i förhållande till parternas talan. RB:s regler om civilprocessuella säkerhetsåtgärder är och bör betraktas som en uppsättning verktyg som kan användas av parterna för både mer och mindre vällovliga syften menar Westberg.¹³¹ Processtaktik är ett spel som inte alltid spelas rent. Desto viktigare är det då att domstolen vid ställningstagande till begäran om civilprocessuella säkerhetsåtgärder noga överväger frågor om missbruk inom ramen för bevisvärdering och proportionalitetsbedömning.

Westberg menar att lösningen för att komma bort från ett allt för dominerande ”bov-och-offer-perspektiv” är att flytta fokus från frågor om skuld och rättvisa till själva säkerhetsåtgärden och dess konsekvenser.¹³² En viktig fråga att ställa sig är också om åtgärden ryms inom de rättsföljder som avtalsbrottet kan ge upphov till, vare sig grunden är avtalet eller följer av avtals- och associationsrätt. För frågan om möjliga rättsföljder är avtalets inre sanktionssystem (som ofta är väl utbyggt) av primär relevans.

I anslutning till tvister som rör aktieägaravtal lämpar sig de olika åtgärderna i RB 15 kapitlet olika väl beroende på vad tvisten avser. Gäller tvisten överlåtelsebindningar är kvarstadsinstitutet huvudalternativet för att förhindra att aktier säljs vidare till tredje man trots att villkor förbjuder detta. Gäller det frågor om röstbindningar kan andra åtgärder vara mer lämpade att säkra avtalsefterlevnad. Nedan skall de olika säkerhetsåtgärderna beskrivas och utvärderas i fråga om användbarhet utifrån tvist och sabotagesituation i aktieägaravtalsförhållande.

¹²⁹ Westberg, 2004b, s.15.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Westberg, 2004b, s.17.

¹³² Ibid.

I säkerhetsåtgärdsfall i aktieägaravtalsförhållanden kan behovet av säkerhetsåtgärder ofta vara motiverat av samma skäl som ansökan i huvudmålet. För att uppnå naturafullgörelse av förpliktelser i ett aktieägaravtal med sikte på röstbindningar eller överlåtelsebindningar måste avtalsbrottet föregripas. Detta innebär att den önskade säkerhetsåtgärden i flera fall kan motsvara förstahandsyrkandet i huvudmålet. Det gäller särskilt när säkerhetsåtgärdsansökan inte inriktas på kvarstad. I vissa fall ansöker den sökande om att komma i omedelbar besittning av sin rätt, till exempel en avtalsenlig röstning från motpartens sida. Förutsättningarna för framgång med sådana ansökningar har berörts ovan i avsnitt 3.3.2 och skall undersökas och utvärderas ytterligare i typfallen nedan.

3.4.2 Kvarstad

3.4.2.1 Allmänt

Kvarstad enligt RB 15 kapitlet 1 och 2 §§ har varit och är den huvudsakliga säkerhetsåtgärden när det gäller att trygga säkerhet för fordran och fråga om bättre rätt till egendom. 1981-2000 var kvarstad rådande som säkerhetsåtgärd i dessa typer av tvister på så vis att den ansågs vara den enda som kunde komma i fråga.¹³³ Detta har kommit att ändras något, men är ändå att betrakta som en huvudregel.¹³⁴ Kortfattat kan man säga att kvarstad innebär att viss egendom eller pengar tas i KFM:s förvar för att skydda sökandens anspråk från sabotageåtgärder. Kvarstad på egendom medför inte ett hinder mot att egendomen utmäts om annan egendom saknas och ger inte sökanden en prioriterad rätt till viss omtvistad egendom. Vid en exekutiv försäljning av kvarstadsbelagd egendom har sökanden dock en viss rätt att utfå ersättning för sitt anspråk då egendomen skall anses samtidigt utmätt för kvarstadsborgenärens fordran. Detta under förutsättning att fordran för vilken egendomen utmäts inte medfört särskild förmånsrätt i egendomen.¹³⁵

Särskilt relevant för denna undersökning är kvarstadsreglerna i RB 15 kapitlet 2 § om kvarstad på egendom vid tvist om bättre rätt till egendom. Det finns ju ett nära samband mellan aktien som egendom och hur förfoganderätten över den utövas. Aktieägaravtal innehåller ofta överlåtelseförbehåll av olika slag eller skyldighet att mot betalning överlåta aktierna till en avtalspart som sanktion vid avtalsbrott. Det är särskilt vid sådana fall som bestämmelsen blir av intresse att beakta, då ett kvarstadsförordnande innebär ett så pass omfattande ingrepp i svarandens möjlighet att råda över aktierna och därmed ett särskilt effektivt skydd för den sökandens intressen.

¹³³ Westberg, 2004b, s.27f. Samt Fitger, m.fl., 2012, kommentar till RB 15 kap. 3 §.

¹³⁴ Westberg, 2004b, s.28.

¹³⁵ UB 16 kapitlet 15 §.

När det gäller kvarstad till säkerhet för fordran enligt RB 15 kapitlet 1 §, blir det ur ett aktieägaravtalsperspektiv relevant att undersöka hur möjligheterna till röstning vid bolagsstämma ser ut under sådana förhållanden. Ett kvarstadsförordnande på aktier kan ju innebära både svårigheter och möjligheter för en kvarstadsgäldenär och dennes aktieägaravtalsparter.

Kvarstad på egendom medför ett förbud att förfoga över egendomen till skada för sökanden, undantag kan dock vid särskilda skäl beviljas av KFM sedan sökanden hörts i ärendet.¹³⁶ Om detta även inbegriper ett förbud att rösta för kvarstadsbelagda aktier är oklart, men när det gäller ett illojalt eller saboterande användande av rösträtten för aktierna borde det kunna anses ligga inom ramen för skaderekvisitet. Skaderekvisitet tar utifrån förarbetena främst sikte på pantförskrivningar och överlåtelser till tredje man, det är däremot fullt möjligt att sluta sådana avtal med den sökande varvid kvarstaden skall upphöra.¹³⁷ Även om röstning och liknande förfogande över aktier inte nämns i förarbetena får det vid en teleologisk tolkning av kvarstadsreglerna i RB och UB antas att även sådant förfogande faller inom ramen för lagens syften. För att försäkra sig om att den svarande inte skall rösta för aktierna kan det dock vara klokt av en sökande att förena en begäran om kvarstad på aktier med en ansökan om förbud för svaranden att rösta för aktierna.¹³⁸

Frågan huruvida röstning för kvarstadsbelagda aktier utgör ett förfogande behandlas av Westberg med slutsatsen att så troligtvis är fallet.¹³⁹ Att röstningen kan vara skadlig eller medföra skaderisk konstateras också. Westberg menar det att även om KFM inte får göra affärsmässiga bedömningar kan vara rätt att göra en mer typiserad riskbedömning liknande den domstolen gör i fråga om sabotagerisken med samma låga beviskrav ("skäligen kan befaras") som stipuleras i RB 15 kapitlet. Stödet för detta får i så fall hämtas analogivis från RB. Denna tolkning motiverar Westberg med att RB:s regler förlorar en del av sin verkan om de inte ges inflytande även över KFM:s verkställighet av beslutet.¹⁴⁰ Westberg menar att UB 16 kap. 14 § skall tolkas så att kvarstadsgäldenären måste ansöka om tillstånd hos KFM inför varje förfogande över den kvarstadsbelagda egendomen.¹⁴¹

¹³⁶ UB 16 kapitlet 14 §.

¹³⁷ Walin m.fl., 2009, kommentar till UB 16 kapitlet 14 §.

¹³⁸ Westberg, 2004b, s.28.

¹³⁹ A. a. s. 40f.

¹⁴⁰ A. a. s.42.

¹⁴¹ A. a.s.42, samt 46.

Frågan om förfogandeförbudets närmare innebörd diskuteras ganska ingående av Westberg.¹⁴² En aspekt av frågan om förfogande till skada för den sökande tas dock inte upp, nämligen förfoganden som inte påverkar vare sig sökandens rätt till den kvarstadsbelagda egendomen eller värdet på denna, men däremot utgör angrepp på den sökandes allmänna intressesfär. Omfattas dessa ageranden också av förfogandeförbudet? I så fall skulle kvarstadsbeslutet kunna anses ge den svarande en generell lojalitetsplikt gentemot sökanden i allt förfogande över kvarstadsföremålet. Kanske utelämnas frågan på grund av att svaret anses uppenbart, eller på grund av att en verkställighet som kräver KFM:s tillståndsprövning inför varje form av förfogande per automatik innebär ett sådant allmänt hinder för förfogande att den blir fullständigt perifer. För aktieägaravtalsförhållande där både röstbindningar och överlåtelsebindningar föreligger kan den dock ha ett visst intresse. Skulle kvarstad på aktierna även förhindra att kvarstadsgäldenären utan skada för aktiernas värde eller kvarstadsborgenärens rätt till dessa avvek från aktieägaravtalet vid röstning på bolagsstämma? Enligt lydelsen skulle RB 15 kapitlet 2 § kunna uppfattas som ett förbud mot varje form av förfogande över egendomen till skada för den sökande. En tolkning som tar fasta på syftet med regeln, att skydda ett anspråk på bättre rätt från olika typer av angrepp från den svarandes sida, ger däremot inte stöd för en så vid tillämpning. Min uppfattning är att skaderekvisitet sett i ljuset av de exemplifieringar på skadegörande handlingar som finns i lagregeln samt dess syfte inte omfattar alla förfoganden till skada för den sökande, utan endast de som specifikt kan knytas till dennas rätt till egendomen och dess oförminskade värde.

I fråga om upprätthållande av förfogandeförbudet påtalar Westberg även att stämмоорdföranden har ett straffrättsligt ansvar att inte medvetet medverka till att kvarstadsgäldenären bryter mot kvarstaden genom att på ett för den sökande skadligt sätt rösta för de kvarstadsbelagda aktierna.¹⁴³ Straffrättsligt ansvar för sådan medverkan kräver dock en kvalificerad insikt hos stämмоорdföranden om att röstningen utgör en överträdelse av kvarstadsförordnandet.¹⁴⁴

Om sökanden under det att svarandens aktier är belagda med kvarstad vill att röstning för aktierna skall kunna genomföras vid bolagsstämma får detta åstadkommas genom ytterligare begäran om säkerhetsåtgärd enligt RB 15 kapitlet 3 §. Åtgärden kan ha form av till exempel ett förordnande och föreläggande för svaranden att rösta avtalsenligt, förordnande av rösträtt för sökanden eller förordnande av syssloman att företräda svarandens aktier vid stämman. I valet mellan dessa alternativ bör betänkas hur väl ägnade de är att skydda sökanden från sabotage, respektive hur ingripande de är i förhållande till svarandens rätt.

¹⁴² Westberg, 2004b, s.38-43.

¹⁴³ Jfr BrB 17 kapitlet 13 §, samt 23 kapitlet 4§.

¹⁴⁴ Westberg, 2004b, s.43.

3.4.2.2 Verkställighet

Beslutet om kvarstad är en exekutionstitel (UB 3 kap. 1 §) och verkställigheten av kvarstaden sker genom att sökanden underrättar KFM enligt RB 15 kap. 10 § och UB 2 kap. Mål om kvarstad handläggs som enskilt mål enligt UB 1 kap. 6 §. UB 2 kap. 15 § ger KFM möjlighet att förena domstolens beslut om kvarstad med vitesföreläggande. Vid vägran från svarandens sida att rätta sig efter sådant föreläggande kan denna om synnerliga skäl föreligger häktas enligt UB 2 kap. 16 §. Brott mot kvarstadsförordnande är kriminaliserat (BrB 17 kap. 13 §) och kan leda till böter eller fängelse i högst ett år.

3.4.3 Förbud

Förbud är en av de exemplifierade åtgärder som domstol kan besluta om enligt RB 15 kapitlet 3 §. Det är också en åtgärd som förordas i säkerhetsåtgärdssammanhang av flera skäl. En grundläggande tanke med förbudet är att det skall hindra parterna från handling som förändrar processläget mellan dem.¹⁴⁵ Förbud innebär att den svarande föreläggs att upphöra med det förestående eller pågående sabotaget. Förbudet måste vara konkret och inriktat på en konkret handling, men kan ha både en positiv och negativ utformning (förbud mot att göra X, förbud mot att göra annat än Y). Även om iakttagandet av ett förbud kan kräva vissa handlingar från den förbjudnes sida (till exempel åtgärder för att avbryta ett pågående eller förestående sabotage) kan ett förbud aldrig utgöra ett åläggande att vidta mer vidsträckt positiva handlingar. Även om svaranden är förbjuden att göra allt utom Y, tvingar det inte svaranden att göra Y. Svaranden har möjlighet att avstå också från detta.¹⁴⁶

Ibland kan ett yrkande om förbud vara utformat så att det innehåller ett dolt krav på handling. Denna form av förbud kan kallas för falskt förbud då det egentligen ger resultatet av ett föreläggande. Ett förbudsyrkande med sådant innehåll skall avslås, men är inte alltid helt lätt att urskilja.¹⁴⁷ Ofta innebär dock även äkta förbud att svaranden på något sätt måste agera för att provisoriskt avbryta den saboterande handlingen eller verksamheten.

¹⁴⁵ Westberg, 2004b, s.59.

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ A. a. s.65-71.

3.4.4 Föreläggande

Rätten får enligt RB 15 kapitlet 3 § vid vite förelägga svaranden att beakta sökandens anspråk. Westberg delar in förelägganden efter funktion i reparativt/restorativt åläggande, preventivt åläggande och pre-exekutivt åläggande.¹⁴⁸ Krav på ålägganden om positiv handling behandlas med en viss försiktighet i praxis.¹⁴⁹ Detta beror på att de kan innebära att sökanden kommer i omedelbart åtnjutande av sin påstådda rätt, och strider då mot förbudet mot förtida domsverkställighet. Åläggande att handla kan också mer ingripande konsekvenser för förhållandet mellan parterna, vilka kan vara svåra att återställa genom det slutliga avgörandet. I jämförelse med förbudet som säkerhetsåtgärd är tanken att det är lättare att i efterhand reparera en skada som består i att något inte har blivit gjort, än en som består i att något har gjorts. Risken är att en vidtagen åtgärd får en permanent verkan istället för en provisorisk.¹⁵⁰

Ålägganden kan användas både i syfte att skapa skydd från framtida sabotage och för att framtvunga återställande av sabotage som redan har ägt rum eller pågår.¹⁵¹ Den senare formen av åläggande kan riskera att bli betungande för svarande, något som i så fall beaktas i proportionalitetsbedömningen.¹⁵²

Åläggande att handla som medför att sökanden kommer i omedelbar besittning av sin rätt, kallas preexekutivt åläggande.¹⁵³ Sådana ålägganden kan komma i fråga i undantagsfall, under vissa förutsättningar som får sammanvägas. Dessa består bland andra i att sökandens anspråk gäller en tidsbegränsad rättighet, att åläggandet är den enda åtgärd som effektivt kan skydda rättigheten, att åläggandets konsekvenser för svaranden går att reparera och att sökandens skyddsbehov är särskilt angeläget.¹⁵⁴

I aktieägaravtalsammanhang kan man mycket väl tänka sig att ett föreläggande att t ex. rösta är väl lämpat för att provisoriskt hantera en konflikt avseende röstbindning eller svårigheter som uppkommit på grund av ett kvarstadsbeslut. Det kan också vara behövligt att rätten med hänsyn till de oklarheter som kan finnas om rösträtt för aktier vid en kvarstad förordnar om rösträtt för svaranden under kvarstadens bestånd, samt förelägger denna att rösta avtalsenligt. Här får man tänka sig att huvudtvisten är av en mer omfattande karaktär.

¹⁴⁸ Westberg, 2004b, s.79.

¹⁴⁹ A. a. s.75f.

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ A. a. s.79.

¹⁵² A. a. s.91.

¹⁵³ A. a. s.80.

¹⁵⁴ A. a. s.92f.

3.4.5 Syssloman

3.4.5.1 Allmänt

RB 15 kapitlet 3 § ger möjlighet för domstol att som säkerhetsåtgärd förordna om en syslloman. Sysllomannen uppgift är typiskt sett att under en kritisk period handha eller förvalta viss egendom eller verksamhet, svarandens eller sådan som gemensamt tillhör parterna.¹⁵⁵ Förordnande om syslloman aktualiseras särskilt i mål där det är svårt att på förhand avgöra vad som rent konkret kommer att behöva göras för att skydda den sökandes intressen.¹⁵⁶ Vid förordnande om syslloman får sysllomannen domstolens mandat att besluta över egendomen eller verksamheten. Svaranden (eller båda parterna om tvisteföremålet är gemensamt) förlorar provisoriskt sin bestämmanderätt över tvisteföremålet.¹⁵⁷ Sysllomannens handhavande av egendomen eller verksamheten styrs av direktiv från domstolen i fråga om de rättsliga ramarna för uppdraget, av säkerhetsåtgärdens syfte och de allmänna principerna för syslloman.¹⁵⁸

3.4.5.2 Syslloman vid tvist i aktieägaravtalsförhållande

Westberg skriver om ett mål i Stockholms tingsrätt¹⁵⁹, där tvisten avsåg iakttagande av ett aktieägaravtal.¹⁶⁰ Eftersom svarandens aktier var belagda med kvarstad kunde denna inte utöva sin rösträtt vid bolagsstämman. KFM avsåg inte heller att utöva rösträtt. Svaranden ansökte därför om syslloman som skulle rösta avtalsenligt vid stämman. Sådan utsågs av rätten att företräda aktierna i förhållande till bolaget och till aktieägaravtalets parter under den tid kvarstadsbeslutet bestod.¹⁶¹ Enligt Westberg var sysllomannen vid stämman förpliktigad att rösta som svaranden skulle ha röstat, om han röstade avtalsenligt, och inte fri att rösta efter andra överväganden.¹⁶² Det verkar inte finnas fler fall av det här slaget i praxis, men lösningen borde kunna övervägas i framtida fall av liknande slag.

¹⁵⁵ Westberg, 2004b, s.94f.

¹⁵⁶ A. a. s.94.

¹⁵⁷ A. a. s.95.

¹⁵⁸ A. a. s.97f.

¹⁵⁹ Stockholms tingsrätt T 2-8236-99, beslut 1999-06-28.

¹⁶⁰ Westberg, 2004b, s.98

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² Ibid.

Roos har ett argument för negativ fullgörelsetalan framför positiv sådan vid genomdrivande av röstbindningsavtal som består i att den förra är att föredra då den dels är lättare att kontrollera, dels har den fördelen att den lättare kan formuleras så att den gäller även under ändrade förhållanden.¹⁶³ Förordnande av syssloman präglas av en jämförelsevis flexibilitet, då sysslomannen under uppdragsperioden har en viss självständig bestämmanderätt. Fördelarna för en sökande som vill säkra genomförandet av aktieägaravtalet är, om Westbergs slutsats att avtalet styr sysslomannens uppdrag stämmer, stora. Lindskog har berört frågan om syssloman i säkerhetsåtgärdsfall i aktieägaravtalsförhållanden i en artikel och menar att domstolarna generellt bör vara mycket restriktiva när det gäller att bifalla yrkanden om vitessanktionerad röstplikt.¹⁶⁴

Frågan om syssloman liksom om andra åtgärder enligt RB:s 15 kapitel 3 § måste övervägas i förhållande till risken för tvistemålssubstitut och balanseras utifrån det lindrigaste ingreppets princip.¹⁶⁵

3.4.6 Typfall 1

3.4.6.1 Problembeskrivning

A och B har ett aktieägaravtal. A får indikationer på att B avser bryta mot ett röstbindningsvillkor på den förestående bolagsstämman. Hur kan A göra för att med hjälp av civilprocessuella säkerhetsåtgärder förhindra B:s avtalsbrott? Vad krävs för att A framgångsrikt skall kunna skydda sina intressen?

3.4.6.2 Kvarstad

I detta fall kan kvarstad på aktierna inte bli aktuellt då detta förutsätter att tvisten gäller bättre rätt till egendom.¹⁶⁶ Om man däremot föreställer sig ett kombinerat fall där A även har sannolika skäl för anspråk på de aktier som tvisten gäller är kvarstad en aktuell åtgärd. I det kombinerade fallet är det intressant att fundera kring kvarstadsbeslutets betydelse för B:s röstning vid eventuell bolagsstämma.

Som ovan nämnts (se avsnitt 3.4.2.1) finns det uttalanden i doktrinen som ger stöd för att röstning för kvarstadsbelagda aktier skall ses som ett potentiellt skadligt förfogande. Röstning för aktierna skall enligt denna mening endast beviljas i enlighet med UB 16 kapitlet 14 §. Ett beviljande av röstning förutsätter att den sökande hörs över ansökan, den sökande disponerar dock inte över frågan huruvida tillstånd skall meddelas eller ej, utan detta ligger under KFM:s myndighetsutövning.

¹⁶³ Roos, 1969, s.372.

¹⁶⁴ Lindskog, 2011, s.285.

¹⁶⁵ Westberg, 2004d, s.302-306.

¹⁶⁶ Jfr RB 15 kapitlet 2 §.

Ett beviljande av röstning skall dock bara ske om det inte anses finnas risk för att denna röstning skadar den sökande. Skadan omfattar då skador på sökandens rätt till aktierna och deras värde. Då beviskravet är lågt ställt är det troligt att röstning i allmänhet inte skulle beviljas, kvarstadsbeslutet skulle då i praktiken innefatta ett röstförbud.

I en del situationer kan den sökande vara beroende av att röstning sker för de kvarstadsbelagda aktierna. Det kanske krävs att aktierna är företrädda på stämman för att denna alls skall vara beslutsför, eller för beslutsförhet i vissa frågor. Den sökande kan också vara beroende av att avtalsenlig röstning för aktierna sker för att ett visst beslut skall fattas.

Kvarstadsbeslutet i sig utgör inte en grund för att framtvinga avtalsenlig röstning, vare sig från den svarande eller någon i dennes ställe. Den sökande måste vända sig till domstol med ansökan om ytterligare säkerhetsåtgärd om han vill framtvinga en sådan röstning. I sammanhanget bör det uppmärksammas att åtgärd för att utfå avtalsenlig röstning inte självklart kan relateras till ett huvudanspråk om bättre rätt till egendom (aktierna) utan avser rätten till motpartens avtalsuppfyllelse. Med tanke på att anspråk om röstning i enlighet med avtalet utgör en sådan tidsanknuten rättighet som gör undantag från förbudet om förtida domsverkställighet motiverat är det möjligt att inget yrkande om avtalsenlig röstning krävs i huvudmålet för att säkerhetsåtgärden skall kunna beviljas. Förutsättningarna för att nå framgång med ansökan om säkerhetsåtgärd till skydd för avtalsenlig röstning utvecklas närmare bland annat under de närmast följande avsnitten.

3.4.6.3 Förbud

A skulle i situationen kunna vända sig till rätten med en ansökan om förbud för B att rösta i strid med avtalet. Detta förbud kan förenas med vite. Förbudet skulle kunna vara ett verksamt medel för att hindra motparten från avtalsstridig röstning. Den främsta bristen med förbudet är att det inte med säkerhet skulle kunna framtvinga en avtalsenlig röstning. B skulle kunna avstå från att rösta. Har B ingen reell möjlighet till avstående skulle förbudet å andra sidan vara problematiskt av den anledningen att det innehöll ett dolt krav på handling, vilket inte anses tillåtet.¹⁶⁷ Ett förbud att inte rösta enligt avtalet skulle innebära ett (inte särskilt väl) dolt krav på handling och därmed skall en ansökan om sådant förbud avslås av rätten. Omfattningen av A:s skyddsintressen och sabotagerisken måste klarläggas djupare för att avgöra om ett förbud är väl ägnat att skydda dessa. Är skyddsintresset att utverka beslut på bolagsstämman som kräver B:s avtalsenliga röstning eller räcker det att B hindras från att rösta avtalsstridigt?

¹⁶⁷ Jfr avsnitt 3.4.3.

Vid behovsprövningen måste det utredas vad sabotagerisken omfattar. Finns det indikationer på att B kommer att avvika från avtalet i sin helhet eller gäller det en specifik fråga på bolagsstämman? I lämplighetsprövningen och vid utformandet av yrkandet måste övervägas vad som är det lindrigaste alternativet för att effektivt hindra sabotage från B:s sida. Det är inte självklart att B skall berövas hela sin rösträtt för aktierna på stämman. Ett förbud mot röstning av ett visst slag i en viss fråga kan vara tillräckligt väl ägnat att skydda A:s intressen.

3.4.6.4 Föreläggande

Ett föreläggande kan sägas vara en mer långtgående säkerhetsåtgärd än ett förbud. Inbäddat i ett åläggande att rösta avtalsenligt ligger ett implicit förbud mot att rösta avtalsstridigt. För att begäran om åläggande skall ha maximal förutsättning att bli framgångsrikt bör det vara tydligt och entydigt utformat. En allmän hänvisning till avtalet behöver inte vara tillräckligt för att åläggandet skall bli kontrollerbart. Ett avtal kan ju i värsta fall innehålla många oklarheter, och tolkningen kan vara stridig mellan parterna. Detta är någonting som aktieägaravtalsparterna bör överväga redan på avtalsstadiet. Ju tydligare avtalet är desto enklare är det att lägga det till grund för olika former av verkställighet, såväl i fredliga sammanhang som vid tvist.

Om avtalet i sig inte är tillräckligt tydligt för att överträdelse respektive uppfyllande skall gå att urskilja, blir tydlighet i säkerhetsåtgärdsyrkandet än viktigare. Detta är också en del av samspelet mellan prognosprövning och proportionalitetsbedömning. Det civilrättsliga anspråkets styrka påverkar hur ingripande en säkerhetsåtgärd kan tillåtas vara.

I detta fall skulle ett åläggande vara pre-exekutivt, alltså innebära förtida domsverkställighet. Konsekvenserna av en avtalsenlig röstning riskerar att bli permanenta och irreparabla för svaranden, på samma vis som ett fullbordat sabotage skulle medföra sådana konsekvenser för sökanden. Bolagsstämmobeslutet kan inte inhiberas av någon av parterna på grund av formella eller materiella brister i förhållande till aktieägaravtalet. Inför proportionalitetsavvägningen behöver domstolen först identifiera och ta ställning till vilka av röstningens konsekvenser som utgör beaktansvärda skador för parterna.

3.4.6.5 Syssloman

Ett förordnande av sysloman skulle i denna situation kunna vara ett väl ägnat instrument för att skydda den sökandes intressen. Om sysloman dessutom är bunden vid aktieägaravtalet ger den neutrals sysloman ytterligare ett långt större garantier för en avtalsenlig röstning än vad övriga säkerhetsåtgärder kan erbjuda. Frågan om hur avtalet skall tolkas kan dock vara ett komplicerande moment, som minskar effektivitetsgraden av förordnandet. Dessutom kan den ingripande karaktären av förordnandet lyftas fram som ett kraftigt argument emot ett sådant förordnande, även om förordnandet endast kan omfatta ett hindrande av den överhängande sabotageåtgärden. Begäran om säkerhetsåtgärd i form av sysloman bör därför vara tydligt preciserad i fråga om vilken röstning som avses och vilka beslut som enligt avtalet skall fattas. En rimlig omfattning av syslomanförordnandet i fall av förestående avtalsbrott mot röstbindningsvillkor är att det skall gälla röstning på en viss bolagsstämma, eventuellt knutet till vissa frågor mellan parterna. Frågor utanför den sökandes skyddsintresse kan inte inkluderas i syslomanförordnandet.

Ett förordnande om sysloman är en ingripande åtgärd och frågan om det går att motivera måste besvaras genom proportionalitetsavvägningen. Ju högre grad av sannolikhet för anspråket och av sabotagerisk som kan visas av den sökande desto större är chansen till framgång.

3.4.7 Typfall 2

3.4.7.1 Problembeskrivning

A och B har ett aktieägaravtal med röstbindningsvillkor. B har brutit mot detta villkor på den just avslutade bolagsstämman. Hur kan A använda civilprocessuella säkerhetsåtgärder för att minimera konsekvenserna av det inträffade avtalsbrottet?

3.4.7.2 Kvarstad

Med tanke på att kvarstad aktualiseras när det behövs för att trygga ett fordringsanspråk eller anspråk på bättre rätt till egendom är det inte en lämplig säkerhetsåtgärd att begära när sabotageåtgärden består i en avtalsstridig röstning. Om man tänker sig ett kombinationsfall där B:s aktier efter bolagsstämman blir belagda med kvarstad, kan man resonera kring hur det påverkar i förhållande till övriga säkerhetsåtgärder med anledning av den avtalsstridiga röstningen. Kvarstaden innebär ju att B hindras från att förfoga över aktierna till skada för A, men som konstaterades i avsnitt 3.4.2.1 angående kvarstad, finns det skäl att uppfatta kvarstadsreglernas skydd för den sökandens intressen som begränsade till själva den kvarstadsbelagda egendomen och dess värde. Det är inte fastställt att kvarstadsbeslutet skulle innebära ett generellt förfogandeförbud över egendomen som kräver att kvarstadsgäldenären söker KFM:s tillstånd inför varje åtgärd i fråga om denna. Även om det finns skäl för att se röstning för aktier som ett potentiellt skadligt förfogande över dessa, finns det inga tydliga uttalanden som innebär att andra rättigheter som ABL knyter till aktieägarande i allmänhet eller av viss proportion inskränks genom kvarstadsbeslutet. Å andra sidan finns det inte något tydligt stöd för att kvarstadsgäldenären skulle vara fri att utnyttja dessa rättigheter i syfte att skada aktierna eller deras värde. En anledning till att dessa frågor kan vara värda att ta i övervägande i detta fall är deras betydelse för vad kvarstadsgäldenären B kan förpliktas att göra och underlåta inom ramen för bolaget, samt huruvida kvarstaden medför att behovet av vissa förbud och förelägganden faller bort. Detta har betydelse för vilka övriga säkerhetsåtgärder som A har möjlighet att få förordnade. Om B är helt förhindrad att förfoga över aktierna (och med dem förbundna rättigheter) på grund av kvarstaden och KFM:s genomförande av denna saknar förbud och ålägganden enligt RB 15 kapitlet 3 § effektivitet och genomslagsförmåga. Om kvarstaden i sig medför förhinder för B att utnyttja alla rättigheter på grund av aktieägandet, kan ett förbud mot att utnyttja sådana rättigheter vara verkningslöst och överflödigt. Det senare beror på förhållandet mellan det anspråk som motiverat kvarstaden och det som motiverar de övriga säkerhetsåtgärderna.

3.4.7.3 Förbud

Även om det kan finnas exempel på förbud som innefattar plikt att handla för förhindrande av skadeeffekter på den sökandes intressesfär, är det svårt att tänka sig ett förbud som på ett verksamt och effektivt sätt skulle kunna hantera situationen i exemplet. Förbudet som grundar sig i aktieägaravtalet måste ju riktas mot B i egenskap av avtalspart och vad B företar. Det går inte att få stämmobeslutet inhiberat på grund av aktieägaravtalet. Man skulle kunna tänka sig att B har roller i bolaget utöver sitt aktieäggande, till exempel som VD eller styrelseledamot. Ett förbud för B att medverka till genomförande av det avtalsstridiga beslutet i dessa roller är förmodligen svårt att utverka. Det har diskuterats en del i doktrinen hur VD:s och styrelseledamots uppdrag inom bolaget förhåller sig till aktieägaravtal. I enlighet med den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen är den rådande uppfattningen att deras uppdrag enligt ABL inte skall påverkas eller tolkas i ljuset av förpliktelser enligt aktieägaravtalet. VD och styrelses plikt gentemot bolaget och dess vinstintresse genombryts inte av andra åtaganden. Det finns däremot olika ståndpunkter i fråga om huruvida de skall anses avtalsrättsligt bundna vid aktieägaravtalet, och drabbas av sanktioner vid utebliven avtalsuppfyllelse.¹⁶⁸ När det gäller att meddela ett förbud eller annan säkerhetsåtgärd i förhållande till B i någon av dessa egenskaper bör domstolen avstå med hänsyn till risken för konflikt mellan säkerhetsåtgärden och B:s förpliktelser enligt ABL.¹⁶⁹ En ansökan om förbud i denna form skulle kunna kritiserats för brister både i fråga om det civilrättsliga anspråkets styrka och proportionalitet i förhållande till den svarande.

3.4.7.4 Åläggande

A skulle kunna ansöka om olika former av reparativa och restorativa ålägganden för B, där avtalsbrottet botas eller begränsas till sina effekter. Att kalla till extra bolagsstämma borde i denna typ av fall inte utgöra något problem.¹⁷⁰ Vid en sådan stämma finns det möjlighet att fatta nya beslut och korrigera de gamla, vilket A kan begära att B åläggs göra. Åläggandet för B kan med hänsyn till det lindrigaste ingreppets princip begränsas till att genom stämmobeslut att verka för att ett mellan parterna tvistigt beslut inte genomförs före det att frågan om röstningen slutligen avgjorts genom dom i tvistemålet. Om det gäller en fråga där beslut av olika skäl måste fattas och genomföras blir läget mer komplicerat. Vad domstolen än beslutar får det ingripande konsekvenser för bägge parter och för tredje man (t.ex. målbolaget och övriga aktieägare). Att genom säkerhetsåtgärder bidra till att skapa låsningar i styrningen av målbolaget kan framstå som mindre lyckat för domstolen, även om det kan diskuteras i fall det är domstolens uppgift att överväga dessa konsekvenser i säkerhetsåtgärdssammanhanget. Se mer om sådana överväganden i avsnitt 3.6 nedan.

¹⁶⁸ Jfr bl.a. Arvidsson, 2011b, s.17ff, Lindskog, 2011, s.283, samt Ramberg, 2011, s.45f.

¹⁶⁹ Jfr t.ex. Westberg, 2004b, s.190f.

¹⁷⁰ Jfr ABL 7 kapitlet 13 §.

3.4.7.5 Syssloman

Då sabotaget redan har inträffat är det frågan om att begränsa eller bota konsekvenserna av detta. Fördelen för A är att motpartens sabotagevilja och därmed A:s behov av säkerhetsåtgärd kan vara lätt att bevisa när avtalsbrottet redan är begånget. Om A har minst en tiondel av aktierna i bolaget kan A kalla till extra bolagsstämma. Beroende på vad som har hänt och hur lång tid som har gått kan det vara en realistisk möjlighet att göra om besluten avtalsenligt vid denna stämma. Ett förordnande av syssloman är visserligen en ingripande åtgärd, men mot bakgrund av ett bevisat skyddsbehov och en bevisbar sabotagevilja hos B framstår förutsättningarna som något bättre än vad de skulle ha gjord vid ett anteciperat avtalsbrott. Eftersom sysslomannen är neutral och agerar på domstolens uppdrag behöver inte åtgärden heller drabba den svarande så hårt. Se dock argumenten i motsatt riktning som anförts i typfall 1 (avsnitt 3.4.6.5). En fördel med förordnande om syssloman som säkerhetsåtgärd är att det skapar möjlighet till stor flexibilitet inför vad som inträffar på bolagsstämman och vad syftet bakom åtgärden kräver i den enskilda situationen. Detta syfte bör dock vara väl definierat så att det inte riskerar att framstå som att sysslomannen har ett uppdrag att generellt verka i den sökandes intresse. En otydlighet kring vad som skall skyddas i ansökan bör medföra att syssloman inte förordnas.

3.4.8 Typfall 3

3.4.8.1 Problembeskrivning

A och B har ett aktieägaravtal. A får indikation på att B avser överlåta aktier i strid med de avtalade överlåtelsebegränsningarna. Hur kan A använda civilprocessuella säkerhetsåtgärder för att förhindra detta?

3.4.8.2 Kvarstad

Det främsta alternativet i detta fall är att begära kvarstad på aktierna. Här finns det utrymme för att begära ett kvarstadsförordnande på grund av anspråk om bättre rätt till aktierna, men det är till viss del beroende av hur överlåtelsebindningarna ser ut i det konkreta fallet. Om aktieägaravtalet ger A en rätt att förvärva aktierna kan A göra gällande anspråk på dem. Rör det sig istället om en förbuds- eller samtyckesklausul blir det svårt att relatera begäran om kvarstad till ett anspråk på bättre rätt. A har ju i ett sådant fall endast rätt till inflytande över B:s överlåtelse av aktier, inte rätt att själv förvärva dem. Även om kvarstad är en ingripande åtgärd präglas beslutsfattandet när det gäller kvarstad som en rest från dess tidigare primat för anspråk på bättre rätt till viss egendom inte i lika hög grad av proportionalitetsavvägningen.¹⁷¹ Fokus ligger istället på grunden för det civilrättsliga anspråket, sabotagerisken och accessoriteten i förhållande till talan i huvudmålet. Hur en kvarstad på aktier rent praktisk skall genomföras

¹⁷¹ Westberg, 2004d, s.301f.

är en relevant fråga då det inte rör sig om fysisk egendom utan om rättigheter. Hur blir kvarstaden effektiv så att den rent praktiskt förhindrar en överlåtelse? Att bolagets styrelse meddelas om kvarstaden innebär att de inte kan medverka till att denna bryts utan att göra sig skyldiga till medverkansbrott, men hur detta förhåller sig till den starka rätten för en förvärvare av aktier att bli antecknad i aktieboken överlåter jag åt någon annan uppsatsskrivande att besvara.

3.4.8.3 Förbud

Det framstår som en enkel och inte särskilt ingripande åtgärd att förbjuda B att överlåta aktierna till dess att huvudmålet har avgjorts. Ett sådant förbud kan relateras till en talan om både förvärvsrätt för A eller annan rätt till inflytande över överlåtelser som tillkommer A enligt avtalet. Förbudet skulle kunna vara den mest oproblematiska formen av säkerhetsåtgärd i det här fallet, men det måste vara tydligt vad som inbegrips i förbudet. Ett alltför diffust förbud riskerar att bli för betungande för svaranden om han inte kan veta vilka handlingar som omfattas, eller alltför verkningslöst som medel för att skydda den sökandes rätt, om en handling mot bakgrund av förbudet inte tydligt kan påvisas vara förbjuden. Westberg förordar att säkerhetsåtgärdsyrkandet utformas riktat mot en beskriven kärnhandling förenad med en exemplifierande uppräkningsformulering.¹⁷² Ett sådant förbudsyrkande blir tydligt så att den svarande lätt kan rätta sig efter det utan att lamslås av risken att ha ansetts överträda förbudet, men ändå så pass brett att det inte riskerar att innehålla kryphål som sätter den sökandes skyddsintresse på spel. Har B redan inlett förberedelser eller förhandlingar om överlåtelse medför ett förbud handlingsplikt för B att avbryta dessa.¹⁷³

3.4.8.4 Åläggande

Begäran om säkerhetsåtgärd skulle också kunna utformas som ett åläggande för B att t.ex. iaktta de relevanta överlåtelsebindningarna i avtalet, eller ett åläggande att avbryta kontakterna med en presumtiv förvärvare. Svårigheten med åläggandet är att göra det så tydligt att det blir kontrollerbart och möjligt för svaranden att rätta sig efter, samtidigt som det görs så brett att det ger verkliga garantier för den sökandes skyddsbehov. I det här fallet skulle åläggandet få innefatta ett förbud, då syftet bakom åtgärden är att hindra en försäljning och egentligen inte att framkalla en positiv handling. Med tanke på att det finns en viss skepsis mot ålägganden i praxis gör den sökande klokare i att ansöka om förbud i första hand.¹⁷⁴ Ett alternativ skulle kunna vara att B ålades att deponera aktierna till dess att dom meddelats i huvudmålet. En sådan deponering skulle skapa säkerhet för A:s skyddsbehov utan att riskera att utgöra tvistemålssubstitut.

¹⁷² Westberg, 2004b, s.252.

¹⁷³ Jfr A. a. s.67.

¹⁷⁴ Jfr A. a. s.81.

3.4.8.5 Syssloman

I en situation där den befarade överträdelsen av överlåtelsebindningsklausul inte går att knyta till anspråk om bättre rätt till aktierna skulle sysloman kunna vara en effektiv säkerhetsåtgärd. Om B:s aktier skulle läggas under syslomans förvaltning skulle det ge ett resultat liknande det av en kvarstad. Ramarna för syslomans uppdrag skiljer sig dock från vad som gäller för KFM, vilket skulle kunna tänkas vara både positivt och negativt för parterna.

Jämfört med ett förbud mot att överlåta aktierna eller ett åläggande om att deponera dem framstår ett syslomannaförordnande inte som det lindrigaste ingreppet. Avgörande för om det skulle kunna anses motiverat är styrkan av skyddsbehovets vidd och omfattning i förhållande till de begränsningar för svarandens rätt beslutet skulle innebära.

3.5 Sanktion av civilprocessuella säkerhetsåtgärder

Som nämnts i avsnitt 3.4.2 finns det utöver att domstolen ofta förenar beslut om säkerhetsåtgärder med vite (det vill säga brott mot säkerhetsåtgärden medför vitesplikt gentemot staten), även en straffrättslig sanktion genom BrB 17 kapitlet 13 § 1 stycket för *överträdelse av myndighets bud*.¹⁷⁵ I denna nämns uttryckligen bland annat brott mot kvarstad, brott mot liknande åtgärd och överträdelse av annat dylikt av myndighet meddelat förbud. Påföljden för sådan överträdelse är böter eller fängelse upp till ett år.

¹⁷⁵ Angående förening med vite se RB 15 kapitlet 3 § 2 st där det framhålls att förbud och åläggande kan förenas med vite.

3.6 Tredjemansintressen

När det gäller frågan om civilprocessuella säkerhetsåtgärder i kontexten av aktieägaravtal kan det vara intressant att reflektera kring åtgärdernas betydelse för bolaget. Även i de fall då bolaget inte är part i aktieägaravtalet kan det särskilt påverkas av deras avtal och de åtgärder som företas i förhållande till detta. Huvudregeln är att tredjemansintressen inte beaktas inom ramen för bedömningen om civilprocessuella säkerhetsåtgärder.¹⁷⁶ I den mån de sammanfaller med sökandes intressen finns det goda möjligheter för den utomstående att själv tillvarata sin rätt genom egna ansökningar och processer. I den mån de sammanfaller med en svarandes intressen får den svarande stå risken för de orsaker som ett motiverat beslut om säkerhetsåtgärder. Alternativt (liksom även sökande kan göra) göra tredje mans intressen till sina egna genom att framhålla de skadeståndsskyldigheter som ett enligt partens mening felaktigt beslut skulle medföra för vederbörande.¹⁷⁷ Domstolen uppgift är att göra en avvägning mellan parternas intressen och inte att ex officio eller på parternas talan beakta intressen hos tredje man.¹⁷⁸

Med hänsyn till att säkerhetsåtgärder är en fakultativ åtgärd från domstolens sida, skulle man möjligen kunna tänka sig att domstolen skulle avstå från att meddela om säkerhetsåtgärd av hänsyn till tredjemansintressen. Svante Johansson har förordat att domstolen gör sådana överväganden i aktiebolagsrättsliga tvister där säkerhetsåtgärder riskerar att få extrema och långtgående konsekvenser, till exempel då de påverkar beslut om likvidation.¹⁷⁹ Johansson tycks anse att hänsyn till bolaget och dess verksamhet skall motivera försiktighet hos domstolen när det gäller att fatta beslut på summariskt underlag. Även om han inte specifikt diskuterar tvister med grund i aktieägaravtal uppfattar jag det som att hans argumentation även omfattar tredjemansintressen i dessa sammanhang.

¹⁷⁶ Westberg, 2004d, s.322.

¹⁷⁷ A. a. s.323.

¹⁷⁸ A. a. s.322.

¹⁷⁹ Johansson, 1991, s.616.

Det verkar som att tredje mans intresse av att inte drabbas alltför hårt av ett beslut grundat på en summarisk bedömning åtminstone vid ett tillfälle har ansetts utgöra ett skäl för domstolen att avstå från att meddela beslut om säkerhetsåtgärd. Westberg anför detta som en möjlig tolkning och förklaring till ett beslut (1989-12-06) som HovR över Västra Sverige meddelade i ett mål HSV Ö 1531/89.¹⁸⁰ Målet gällde i korthet ett förestående och fullbordat kontraktsbrott mot aktieägaravtal med röstbindningsklausul. Den svarande parten hade mot den sökandes vilja, och i strid med plikt att respektera denna enligt aktieägaravtalet, vidtagit åtgärder för likvidation av målbolaget. Den sökande begärde att svaranden vid vite skulle förbjudas att rösta för likvidation på bolagsstämman så länge aktieägaravtalsförhållandet (som låg under skiljeförfarande för hävning) bestod.¹⁸¹ HovR avslog ansökan med motiveringen att sökanden i målet borde inrikta sig på skadestånd (som enligt HovR utgjorde den naturliga påföljden i denna typ av mål, snarare än naturafullgörelse), samt att det inte vore försvarbart att utsätta målbolaget (tredje man) för så ingripande åtgärder.¹⁸²

¹⁸⁰ Westberg, 2004d, s.325.

¹⁸¹ Se Westberg, A. a. s.323-325, samt 2004b, s.142-143.

¹⁸² Westberg, 2004d, s.325.

4 Slutsatser

4.1 Förutsättningar för civilprocessuella säkerhetsåtgärder i kontexten av aktieägaravtal

Domstolens beslutsfattande i mål om civilprocessuella säkerhetsåtgärder har att förhålla sig till de principer för myndighetsutövning som skapar garantier för de enskildas rättssäkerhet. I dessa mål är avvägningen mellan effektivitet och proportionalitet särskilt betydelsefull. Syftet att ge preventivt skydd för den som hotas av ett förestående angrepp på sin rätt, måste balanseras i förhållande till risken för att utsätta den påstådde angriparen för ett otillbörligt tvång. Idealet är en maximal ömsesidig skadebegränsning.

Det provisoriska rättsskyddet erbjuder verktyg som är ägnade att skydda intresset av naturafullgörelse av aktieägaravtal. Aktieägaravtalsförhållanden präglas på många sätt av de svårigheter att säkra fullgörelse som följer med den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen, skyddet för tredjemansförvärv och de begränsade möjligheterna att uppskatta och bevisa skadorna av kontraktsbrott. Säkerhetsåtgärderna kompletterar den handlingsdirigering som åstadkoms av avtalet och dess sanktioner. Möjligheten till säkerhetsåtgärder ger den sökande förutsättningar för att utfå mer än ekonomisk kompensation vid motpartens avtalsbrott.

I ett sammanhang där skadorna av ett kontraktsbrott både är svåra att uppskatta och bevisa skulle det teoretiskt sett kunna betraktas som rättvisare och mer rättssäkert för båda parter att huvudförpliktelsen fullgörs. Avtalet har ingåtts i syfte att huvudprestation skall fullgöras. Fullgörelse är därmed ett legitimt intresse för bägge parter. Genom fullgörelse undviks risken för både över- och underkompensation för den skadelidande parten och därmed risken för att sanktionen inte står i fullständig proportion till överträdelsen för vilken den är satt att verka. Möjligheten att genomdriva fullgörelse av ett aktieägaravtal med hjälp av civilprocessuella säkerhetsåtgärder hindrar däremot inte att parterna istället väljer att söka annan kompensation till det positiva kontraktsintresset genom ordinarie tvistemåls- eller skiljeprocess. Jag ser inga starka skäl till att det provisoriska rättsskyddet inte skulle erbjuda möjligheten till skydd för naturafullgörelse av aktieägaravtal på samma villkor som för anspråk med annan grund. Möjligheten att begära säkerhetsåtgärder enligt nuvarande regelverk står i överensstämmelse med principer för myndighetsutövning i dispositiva tvistemål.

I undersökningen har diskuterats de förutsättningar som kan berättiga undantag från förbudet mot förtida domsverkställighet. Min slutsats är att överhängande sabotage i förhållande till röstbindningsvillkor i aktieägaravtal kan motivera sådana undantag. Detta beror främst av svårigheterna att stoppa ett taget stämmobeslut, vilket bland annat är ett utflöde av den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen. Särskilt med tanke på de behov av skyndsamhet som kan föreligga och svårigheterna att återställa läget för den sökande när den kritiska beslutstidpunkten har passerat.

En effektiv rättslig möjlighet till civilprocessuella säkerhetsåtgärder inom ramen för aktieägaravtalsförhållanden har en preventiv funktion i förhållande till avtalsbrott utöver dem som uppbärs av avtalsrättens, bolagsrättens och själva avtalets sanktionssystem. Frågan om vilka av säkerhetsåtgärder som kan vara lämpliga för olika situationer i aktieägaravtalskontext exemplifieras ovan under avsnitt 3.4.6–3.4.8.

4.2 Aktieägaravtalets utformning

Eftersom möjligheten till de civilprocessuella säkerhetsåtgärderna kan skapa garantier för naturafullgörelse av aktieägaravtal, kan det vara klokt att vid avtalets utformande överväga hur man vill disponera över denna möjlighet. Avtalet är ett verktyg för att styra parternas positioner vid framtida avtalsbrott och process genom att utgöra rättsfakta mellan parterna. Genom att författa ett tydligt avtal blir det lättare att senare kunna visa sannolika skäl för anspråk grundade i avtalet genom att använda det som ett bevismedel. Det finns möjlighet att genom utformningen av avtalsvillkoren och sanktioner knutna till dessa skapa tolkningsdata för att förstå partsavsikten. Avtalets innehåll kan åberopas i syfte att bevisa inte bara avtalsbrott utan också sabotagerisk och skadorna som följer av avtalsbrottet. Utformningen av avtalet påverkar därmed möjligheten till säkerhetsåtgärder.

Hur kan parterna då utforma avtalet så att det underlättar för civilprocessuella säkerhetsåtgärder? Den enskilt viktigaste faktorn är tydligheten. Tydligheten har betydelse både i fråga om de materiella förpliktelser som parterna genom avtalet får mot varandra, men också i fråga om vilken betydelse fullgörandet av dessa skall tillmätas. Parterna kan på författarstadiet t.ex. disponera över frågan om ett visst kontraktsbrott skall anses vara väsentligt genom att låta det utgöra grund för hävning, omfattande kontraktsvite eller inlösen på oförmånliga villkor, jämför bland annat avsnitt 2.4.3. Avtalet bör också vara sådant att det inte är oskäligt att upprätthålla det. Nedan följer några illustrationsexempel på hur aktieägaravtalets innehåll och utformning skulle kunna få inflytande över vilka säkerhetsåtgärder som kan meddelas.

Sanktioner: parterna kan t.ex. disponera över frågan om ett visst kontraktsbrott skall anses vara väsentligt genom att låta det utgöra grund för hävning, omfattande kontraktsvite eller inlösen på oförmånliga villkor. Såvida de betungande förpliktelseerna är ömsesidiga blir utrymmet för att betrakta villkoren som oskäligen och jämningsvärda litet. Genom att göra inlösen till en sanktion på agerande i strid mot röstbindning förenklas möjligheten att belägga aktierna med kvarstad. En beviljad kvarstad har påverkan på rösträtten för aktierna och kan i vissa situationer ge ensam bestämmanderätt till sökanden på bolagsstämman. Detta kan vara verksamt i situationer motsvarande dem i typfall ett till två.

Avtalsvillkor inriktade på former för genomförande: genom att föreskriva vissa ordningar för hur parterna ska fullgöra avtalet (t.ex. deponering av aktiebrev hos tredje man, gemensam fullmäktige på bolagsstämman, samråd kring besluten på bolagsstämman, etc.) åstadkoms omständigheter där avvikelser från aktieägaravtalet kan åberopas som tecken på förestående kontraktsbrott eller svarandesabotage. Detta kan vara verksamt i situationer motsvarande samtliga tre typfall. Om parterna överenskommit om att visst genomförande av avtalet genom syssloman eller deponering (t.ex. hos revisor eller advokat) bör detta också kunna medföra att säkerhetsåtgärder med motsvarande innehåll komma att betraktas som mindre ingripande än vad de annars skulle ha gjort vid en lämplighetsbedömning enligt 15 kapitlet 3 § RB. Detta kan vara verksamt i situationer motsvarande dem i typfall ett och två.

Förutsättnings- och lojalitetsförklaringar: genom att skriva in syftet med parternas ingående av avtalet eller syftet med ett visst avtalsvillkor kan man förbigå svårigheter i bevisning varför en viss handling skall uppfattas som saboterande eller visa på illojalitet. Detta kan vara ett verksamt medel för att visa att sabotagerisk finns vid situationer motsvarande dem i samtliga typfall.

4.3 Talans utformning

När avtalet brister i tydlighet blir det desto viktigare med en tydlig utformning av säkerhetsåtgärdsyrkandet. Vid ett mindre starkt civilrättsligt anspråk får proportionalitetsavvägningen en mer framträdande roll. Sannolika skäl för anspråket måste föreligga för att säkerhetsåtgärd överhuvudtaget skall kunna bli aktuell. Men om anspråket är starkare framstår den sökandes intresse av skydd för den hotade rättigheten som större. I samspelet mellan prognosprövning och proportionalitetsprövning blir det därför viktigt att den begärda skyddsåtgärden är inte är för vagt formulerad, så att den inte på grund av otydlighet blir mer betungande för svaranden än vad skyddsintresset motiverar.¹⁸³ Annars blir risken för den sökande att det tvång som säkerhetsåtgärden innebär för den svarande trumfar de skador som sabotage riskerar att medföra för sökanden, och proportionalitetsavvägningen utfaller till sökandens nackdel.

De argument för att i första hand utforma fullgörelsetalan negativt som framförts i doktrinen om aktieägaravtal är värda att diskutera (se avsnitt 2.5). Till viss del tycks en utgångspunkt för argumenten vara att det är så svårt, eller närmast omöjligt, att utfå positiv fullgörelse enligt kontraktet att det knappast är värt att försöka. Ett skäl till detta kan vara att man ser framför sig en situation där det bara gäller avgörande genom ordinarie tvistemålsdom, där processen i allmänhet tar lång tid och mycket kan hinna ändras. Om det däremot är så att sabotage i förhållande till röstbindningsvillkor kan ge grund för en tillåten pre-exekutiv säkerhetsåtgärd ser möjligheterna till positiv fullgörelse ljusare ut. I och med att mål om säkerhetsåtgärder handläggs och avgörs skyndsamt behöver inte avtalsbrottet anteciperas så lång tid i förväg att sabotagerisken blir omöjlig att bevisa, eller att den bristande flexibiliteten i ett positivt utformat yrkande behöver bli problematisk på grund av att betydelsefulla förhållanden riskerar att ändras.

Vid sabotagerisk i förhållande till röstbindning i ett tydligt och klart utformat aktieägaravtal bör det, såvida det inte finns ogiltighets- och jämningsgrunder, finnas goda möjligheter för en sökande att få framgång med ansökan om preventivt (och pre-exekutivt) åläggande. Utrymmet för beaktansvärda skador av ett sådant åläggande för svaranden bör vara så begränsat att de inte ger övervikt i proportionalitetsavvägningen. Under alla omständigheter finns det möjlighet att som ett processtaktiskt drag kräva fullgörelse och begära säkerhetsåtgärd i första hand och i andra hand kräva kompensation.

¹⁸³ Jfr avsnitt 3.4.8.3.

4.4 Separationsprincipen

Är den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen viktig att beakta för frågan om civilprocessuella säkerhetsåtgärder i anledning av aktieägaravtal? Med utgångspunkt för NJA 2011 s.429 finns det inte anledning att uppfatta den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen som så omfattande att den generellt skulle hindra naturafullgörelse av aktieägaravtalsvillkor i allmänhet. Om man skulle tänka sig att den aktiebolagsrättsliga separationsprincipens tillämpningsomfång utsträcktes till att omfatta alla aktiebolagsrättsliga normer, skulle ändå frågan om avtalets obligationsrättsliga giltighet göra sig gällande. En så vidsträckt omfattning av den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen skulle dock kunna innebära att naturafullgörelse de facto vore en omöjlig rättsföljd av överlåtelsebindningar och beslutsbindningar mellan aktieägare. I sådant fall skulle det inte heller vara möjligt att utverka civilprocessuella säkerhetsåtgärder till skydd för sådan fullgörelse. Min uppfattning är att det saknas stöd för en sådan tolkning av gällande rätt. Separationsprincipen medför inte generellt hinder för fullgörelse av aktieägaravtal. Möjligheten att de facto framtvunga ett visst aktiebolagsrättsligt handlande (t.ex. fullgörelse av röstbindningsvillkor eller förhindrande av röstning genom kvarstad) genom säkerhetsåtgärder utgör en (dold) aktiebolagsrättslig verkan av aktieägaravtalet och processrätten.

4.5 Sammanfattning

Vad som framkommit ovan ger stöd för följande slutsats. Civilprocessuella säkerhetsåtgärder framstår som ett verksamt medel för att säkerställa naturafullgörelse av aktieägaravtal, och kanske den bästa möjligheten att uppnå en sådan. Det gäller inte minst de fall som på grund av sin brådskande och irreparabla karaktär faller under undantaget från förbudet mot förtida domsverkställighet. De stora frågorna i dessa fall är utfallet av styrkan i det civilrättsliga anspråket i förhållande till de potentiella skadeverkningar beslutet, eller avslaget, innebär för respektive part. De avtalsparter som vill kunna genomdriva naturafullgörelse av aktieägaravtalet gör därför klokt i att på författarstadiet skapa förutsättningar för en framgångsrik talan om säkerhetsåtgärder.

5 Käll- och litteraturförteckning

5.1 Rättsfall

NJA 1964 s.422
NJÄ 1997 s.93
NJÄ 2007 s 690 (nr 84)
NJÄ 2011 s.429

Stockholms tingsrätt T 2-8236-99, beslut 1999-06-28

5.2 Offentligt tryck

Prop. 2004/05:85 Aktiebolagslag

5.3 Litteratur

Andersson, Sten, Johansson, Svante, Skog, Rolf,

Aktiebolagslagen – en kommentar, uppdaterad per 1 januari 2012 t.o.m. supplement 7, uppdaterad t.o.m. SFS 2011:1 417, (Zeteo.nj.se),(citeras Andersson m.fl. 2012)

Arvidsson, Niklas,

Aktieägaravtal, Särskilt om besluts- och överlåtelsebindningar, 2010, Thomson Reuters Professional AB, Stockholm, (citeras Arvidsson, 2010)

”Högsta domstolen och den aktiebolagsrättsliga separationsprincipen”, Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet, 2011-2012, häfte 1, s.50, (citeras Arvidsson, 2011a)

”Kommentarer med anledning av ett arbete om aktieägaravtal”, Ny Juridik 4:11 s.7, (citeras Arvidsson, 2011b)

Dotevall, Rolf, Grönfors, Kurt,

Avtalslagen En kommentar, fjärde upplagan, uppdaterad per den 1 september 2010, (Zeteo.nj.se), (citeras Dotevall/Grönfors 2010)

Ekelöf, Per Olof, Bylund, Torleif, Edelstam, Henrik,

Rättegång tredje häftet, sjunde upplagan, 2006, Norstedts juridik AB, Stockholm, (citeras Ekelöf 2006)

Fitger, Peter, Sörbom, Monika, Eriksson, Tobias, Hall, Per, Palmkvist, Ragnar, Renfors, Cecilia,

Rättegångsbalken, version till oktober 2012 t.o.m. supplement 73, (Zeteo.nj.se), (citeras Fitger m.fl. 2012)

Hellner, Jan, Hager, Richard, Persson, Annina H.,

Speciell avtalsrätt II Kontraktsrätt, andra häftet, femte upplagan, 2011, Norstedts juridik AB, Stockholm, (citeras Hellner m.fl., 2011)

Holmqvist, Lena, Leijonhufvud, Madeleine, Träskman, Per Ole, Wennberg, Suzanne,

Brottsbalken En kommentar, sjätte upplagan, 2009, Norstedts juridik AB, Stockholm, (citeras Holmqvist m.fl., 2009)

Johansson, Svante,

”Interimistiska åtgärder vid aktiebolagsrättsliga processer”, Svensk Juristtidning, 1991 s.601, (citeras Johansson, 1991)

Lindskog, Stefan,

”Aktieägaravtal – kommentarer med anledning av en avhandling”, Svensk Juristtidning, 2011 s.265, (citeras Lindskog, 2011)

Lagen om handelsbolag och enkla bolag, En kommentar, andra upplagan med tillägg och ändringar, version den 1 november 2012, Norstedts juridik AB, (Zeteo.nj.se), (citeras Lindskog, 2012b)

Skiljeförfarande, En kommentar, andra upplagan, version den 1 mars 2012, Norstedts juridik AB, (Zeteo.nj.se), (citeras Lindskog, 2012a)

Kansmark, Jan och Roos, Carl Martin,

Aktieägaravtal, andra upplagan, 1994, Norstedts juridik AB, Stockholm, (citeras Kansmark/Roos, 1994)

Nerep, Erik

Anmeldelse, Arvidsson, Nordisk tidsskrift for selskabsret, 2011:1 s.103, (citeras Nerep, 2011)

Ramberg, Christina, under medverkan av Ramberg, Richard,

Aktieägaravtal i praktiken, 2011, Norstedts juridik AB, Stockholm, (citeras Ramberg, 2011)

Roos, Carl Martin,

Avtal och rösträtt, En aktiebolagsrättslig studie, 1969, Almqvist & Wiksell förlag AB, Uppsala, (citeras Roos, 1969)

Sandström, Jan,

Hembud och lösningsrätt vid övergång av aktie, 1976, P A Norstedt & Söners förlag, Lund, (citeras Sandström, 1976)

Sjöman, Erik

”Hembud av aktier – om villkorade aktieöverlåtelser samt avtalade överlåtelsebegränsningars verkan mot tredje man”, Juridisk tidskrift vid Stockholms universitet, 2004/05, Nr 4, s. 832, (citeras Sjöman, 2005)

Stattin, Daniel och Svernlöv, Carl,

Introduktion till aktieägaravtal, 2008, Norstedts juridik AB, Stockholm, (citeras Stattin/Svernlöv, 2008)

Svernlöv, Carl,

Recension, Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet, 2011-2012, nr 3, s.714, (citeras Svernlöv, 2011)

Walin, Gösta, Gregow, Torkel, Löfmarck, Peter, Millqvist, Göran, Persson, Annina H.

Utsökningsbalken, En kommentar, fjärde upplagan, Version den 1 januari 2009, Norstedts juridik AB, (Zeteo.nj.se), (citeras Walin m.fl., 2009)

Westberg, Peter,

Det provisoriska rättsskyddet i tvistemål, En funktionsstudie över kvarstad och andra civilprocessuella säkerhetsåtgärder 1, 2004, Juristförlaget i Lund, Lund, (citeras Westberg, 2004a)

Det provisoriska rättsskyddet i tvistemål, En funktionsstudie över kvarstad och andra civilprocessuella säkerhetsåtgärder 2, 2004, Juristförlaget i Lund, Lund, (citeras Westberg, 2004b)

Det provisoriska rättsskyddet i tvistemål, En funktionsstudie över kvarstad och andra civilprocessuella säkerhetsåtgärder 3, 2004, Juristförlaget i Lund, Lund, (citeras Westberg, 2004c)

Det provisoriska rättsskyddet i tvistemål, En funktionsstudie över kvarstad och andra civilprocessuella säkerhetsåtgärder 4, 2004, Juristförlaget i Lund, Lund, (citeras Westberg, 2004d)

”Från statlig till privat rättsskipning- reflexioner över frågan om avsägelse av rätten till domstolsprövning”, artikel i Festskrift till Ragnemalm, 2005, Juristförlaget i Lund, Lund, (citeras Westberg, 2005)

Westin, Göran,

”Bolagsrätt och avtalsfrihet – några tankar om två ”kolliderande” områden”, Ny juridik 2:11 s.14, (citeras Westin, 2011)